

Zavičajna baština u likovnom i glazbenom izražavanju djece

Kučica, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:195897>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Matea Kučica

Zavičajna baština u likovnom i glazbenom izražavanju djece

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Integrirani preddiplomski i diplomski učiteljski studiji

Zavičajna baština u likovnom i glazbenom izražavanju djece

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Umjetnički programi

Mentor: doc. dr.sc. Anita Rončević

Student: Matea Kučica

Matični broj: 0299010949

Rijeka, studeni 2022.

ZAHVALA

Ponekad je sanjati velike snove strašna pomisao, no uz roditelje kao što ste vi sve je lako. Hvala mami Marici i tati Marinu što su u svim mojim ludim idejama i snovima uvijek bili uz mene. Vi ste moji oslonac i snaga. Zbog vas želim biti najbolja verzija sebe.

Hvala Ines, Damiru, Emi i Teu što moj život svakodnevno ispunjavaju veseljem i ljubavlju. Hvala vam na svakoj riječi potpore i na svakom „Ma sredit ćeš ti to i onda ćemo feštati“. U ni jednom trenutku niste sumnjali u mene i to je za mene bila najveća motivacija.

Daniela i Robi, moja riječka obitelj. Hvala vam što ste me prihvatili kao svoje dijete. U ovim godinama studiranja u Rijeci pružili ste mi ljubav i toplinu obiteljskog doma i postali ste članovi moje obitelji.

Moje drage kolegice Bambine. Hvala vam na svakoj promjeni smijene kako bi stigla na predavanja. Hvala vam na svim riječima podrške i ohrabrenja. I na kraju hvala vam što mi dajete priliku da zajedno sa vama i našom djecom rastem i učim.

Posebno hvala mojoj mentorici profesorici Aniti Rončević. Hvala vam na svim savjetima, pomoći, podršci i suradnji.

I šećer na kraju. Vodim se vjerovanjem da kroz život imamo priliku samostalno birati svoju obitelj. To ste vi za mene, moja odabrana obitelj : Karla, Franka, Marija, Barbara, Lucija i Irma. Od svake sam imala prilike naučiti nešto o sebi. Pomogle ste mi da izrastem u osobu kakva sam danas i zato vam neopisivo hvala što me svakodnevno motivirate, nasmijavate i što mi ne date da „Idem malena ispod zvijezda“ !!!

OD SRCA HVALA SVIMA !!!

Izjava o akademskoj čestitosti

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentoricom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu diplomskog rada i poštivala odredbe etičkog kodeksa za studente /studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.“

SAŽETAK

Kulturna baština utkana je u svaki segment društva i neizbježna je stavka u izgradnji identiteta naroda pa tako i pojedinca. Prenošnje kulture s generacije na generaciju temelji se na očuvanju vlastita jezika, dijalekta, običaja i tradicije. Promjene u načinima života, urbanizacija, globalizacija i velikim dijelom sve veća prisutnost tehnologije, umanjuju vrijednosti tradicije, običaja, kulturne i zavičajne baštine. Nematerijalna baština godinama se zanemaruje ili joj se ne pridaje dovoljno pažnje, no ona je temelj mnogih vještina i znanja koja se u najvećem broju prenose usmenim putem ili izravnim učenjem od starijih generacija.

U ovome radu piše se o različitim načinima poticanja zavičajnog identiteta kod djece predškolske dobi, o kulturnoj baštini i očuvanju čakavskog jezika likovnim i glazbenim stvaralaštvom. Jedan od glavnih poticaja u neposrednom radu s djecom predškolske dobi prilikom pisanja ovog rada bilo je djelo Zlate Petešić „Vrt pun rožic“.

U današnje vrijeme važno je očuvati vlastiti jezik, dijalekt, običaj i tradiciju. Pojavom tehnologije u našem svakodnevnom životu gube stare riječi, uporaba dijalekta je sve manja te se običaji polako zaboravljaju. Kako bi se spriječilo sve od navedenog važno je poticati razvoj zavičajnog identiteta i očuvanje zavičajne tradicije kod djece od njihove najranije dobi.

Ključne riječi : Kulturna baština, zavičajna baština, čakavština, likovno i glazbeno stvaralaštvo

SUMMARY

Cultural heritage is woven into every segment of society and is an inevitable element in building the identity of a nation and thus of an individual. The transmission of culture from generation to generation is based on the preservation of one's own language, dialect, customs and traditions. Changes in lifestyles, urbanization, globalization and, to a large extent, the increasing presence of technology diminish the values of tradition, customs, cultural and native heritage. Intangible heritage has been neglected or not given enough attention for years, but it is the basis of many skills and knowledge that are mostly transmitted orally or by direct learning from older generations.

In this paper, it is written about different ways of encouraging native identity in preschool children, about cultural heritage and preservation of the „Čakavski“ language through artistic and musical creativity. One of the main incentives in the direct work with children of preschool age when writing this paper was the work of Zlata Petešić "Garden full of flowers".

Nowadays, it is important to preserve one's own language, dialect, custom and tradition. With the advent of technology in our everyday life, old words are being lost, the use of dialects is decreasing and customs are slowly being forgotten. In order to prevent the above, it is important to encourage the development of native identity and preservation of native heritage in children from their earliest age.

Keywords: Cultural heritage, native heritage, čakavština, artistic and musical creativity

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. ZAVIČAJNA BAŠTINA I ZAVIČAJNOST	3
2.1 Načini spoznavanja zavičajne baštine	5
2.2 Identitet.....	8
2.3 Kulturni identitet.....	9
2.4 Hrvatski kulturni identitet.....	10
3. KULTURNA BAŠTINA.....	12
3.1 Materijalna i nematerijalna kulturna baština.....	13
3.2 Kulturna baština i obrazovanje.....	17
3.3 Ciljevi odgoja i obrazovanja za zaštitu i očuvanje kulturne baštine.....	19
4. ZAVIČAJNA BAŠTINA KVARNERSKOG PODRUČJA.....	21
4.1 Narodne nošnje i folklorna društva.....	21
4.2 Glazba kvarnerskog područja.....	23
4.2 Manifestacije	29
5. ZAVIČAJNA BAŠTINA KAO POTICAJ ZA STVARALAŠTVO	33
5.1 Zavičajna baština kao poticaj za likovno stvaralaštvo.....	35
5.2 Uloga odgajatelja u poticanju likovnog stvaralaštva.....	39
5.3 Zavičajna baština kao poticaj za glazbeno stvaralaštvo.....	41
5.4 Glazbeni sadržaji u usvajanju zavičajne baštine	43
6. ZAVIČAJNA BAŠTINA U LIKOVNOM I GLAZBENOM IZRAŽAVANJU DJECE.....	48
6.1 Primjeri dobre prakse.....	48
6.2 Predmet proučavanja i karakteristike rada u skupini.....	55
6.3 Prikaz pjesama „Cugi“ i „Pupa“.....	55
6.4 Zavičajna baština u likovnom izražavanju.....	61
6.5 Zavičajna baština u glazbenom izražavanju.....	70
7. ZAKLJUČAK.....	77
8. LITERATURA.....	80

1. UVOD

Hrvatska je zemlja s bogatom materijalnom i nematerijalnom kulturnom baštinom. Zbog svojeg specifičnog geografskog položaja Hrvatska se nalazi između dva kulturološka utjecaja. U prošlosti Hrvatska se nalazila u savezima s mnogim državama koje su ostavile svoj trag na hrvatskoj kulturi. Austro-Ugarska, istočnjačke kulture i Mediteran u prošlosti su obogatili hrvatsku kulturnu baštinu i ostavili su svoj utjecaj na nju. Radi svoje raznovrsnosti svaka regija u Hrvatskoj njeguje svoje specifične tradicije i običaje. Zavičajna baština ogranak je kulturne baštine kojom se proučava kulturom, tradicijom i običajima pojedinog područja. Da bi se tema rada kvalitetno razradila važno je kritički pristupiti teorijskom dijelu rada, obraditi ključne informacije i razumjeti njihovu važnost za rad. Tema rada istražuje očuvanje zavičajne baštine likovnim i glazbenim aktivnostima kod djece. Područje istraživanja zavičajne baštine odnosilo se na regiju Primorsko-goranske županije. Ova regija obiluje tradicijom, folklorom i običajima. Čakavsko narječje jedan je od elemenata zavičajne baštine ovog područja. U ovome radu naglasak se stavljao na provođenje likovnih i glazbenih aktivnosti u odgojno-obrazovnoj skupini u svrhu življenja i očuvanja zavičajne baštine. Predmet istraživanja ovog rada odnosio se na uporabu čakavske zbirke pjesama „Vrt pun rožic“ i njezino korištenje u planiranju likovnih i glazbenih aktivnosti unutar odgojno-obrazovne skupine „Tratinčice“.

Rad je podijeljen na dva djela koja se odnose na teorijski i empirijski dio rada. Prvi dio rada proučava teoriju odnosno pojmove i procese koji su važni u očuvanju zavičajne, a samim time i kulturne baštine. Što je zavičajna, a što kulturna baština? Kako se uz kulturni identitet razvija vlastiti identiteta te kako odgajatelji trebaju pristupiti ovim temama u radu s djecom, samo su neka pitanja na koja ovaj rad istražuje. Drugi dio rada istražuje likovne i glazbene aktivnosti unutar odgojno-obrazovne skupine „Tratinčice“.

Zavičajna baština dio je kulturološkog identiteta. Lokalna zajednica i okruženje u kojemu dijete odrasta su uz obitelj veliki utjecaj na razvoj pojedinca. Djeca se uključivanjem u očuvanje tradicije i običaja uključuju u lokalnu zajednicu. Na

odgajateljima, ali i ostalim sudionicima odgoja i obrazovanja djece je stvaranje okruženja u kojemu će se djeca osjećati ugodno i sigurno za istraživanje i učenje. Sadržaji i poticaji koji se nude djeci trebaju biti interesantni i usmjereni na njihov cjeloviti razvoj. Uključivanjem djece u aktivnosti očuvanja zavičajne baštine nastoji se osigurati njihova osobna dobrobit, povezivanje s kulturom i njihov cjeloviti razvoj. Ovim radom istražuje se dobrobiti sudjelovanja i življenja zavičajne baštine likovnim i glazbenim aktivnostima kako bi jednog dana djeca postali čuvari kulturne i zavičajne baštine za buduće generacije.

2. ZAVIČAJNA BAŠTNA I ZAVIČAJNOST

Kako bi se što bolje objasnilo značenje zavičajne baštine, a samim time i kulturne baštine bitno je spoznati značenje pojma kulturnog identiteta naroda, zajednice ili pojedine regije. Bitno je shvatiti koja je uloga zavičajne baštine kao i drugih pojmova u formiranju pojedine zajednice kako bi se u potpunosti upoznali s njom. Pojam identiteta usko je povezan s pojmom zavičajne i kulturne baštine kao i s pojmom zavičajnosti. Iz tog razloga u sljedećim poglavljima interpretiraju se pojmovi identiteta i zavičajnosti kako bi se što bolje upoznalo s temom koju istražuje ovaj rad.

Zavičajnom baštinom obuhvaćaju se razna područja duhovnih i materijalnih dobara nekog područja. U zavičajnu baštinu spada sva ostavština prije globalizacije, ostaci povijesnih građevina, narodna književnost, glazba, likovna umjetnička, folklor, hrana i spomenička baština. Njome se obuhvaćaju kulturno-umjetničke vrijednosti pojedinog područja ili regije. Zavičajnu baštinu nekog područja prenose ljudi i zajednica tog područja. Njome se predstavlja njihov mentalni kod, identitet, pogled na život i utkana je u svakodnevicu zajednice. Zavičajnom baštinom obuhvaćaju se zavičajno znanje i mudrosti ljudi na određenom prostoru u određeno vrijeme koja se većinskim dijelom prenosi usmenim putem (Maretić, Caktaš, 2007).

Prema leksikografskim definicijama pojam zavičaja dijeli se na dva dijela. Prvi se odnosi na mjesto gdje si rođen, a drugi se odnosi na mjesto gdje si odrastao. Babajić naglašava važnost društvene uloge u aktivnom sudjelovanju zavičajne sredine i zajednice i govori o tome kako snažna veza sa zavičajem stvara stabilnog pojedinca. U anglosaksonskim rječnicima za pojam zavičaja mogu se naći definicije koje opisuju *homeland*, *native land* ili *fatherland*. Takvim načinom razmišljanja o zavičaju jasno se daje do znanja da se radi o državi ili području života ljudi određene nacije, kulture ili rase, odnosno da je to zemlja iz koje netko potječe (Krpan, Smiljanec, 2015).

Vlastiti identitet svima je važan, a slično tako je i s identitetom nacije. S vremenom se gubi identitet nacije kojoj se pripada, a identitet je u biti pitanje

kulture i kulturne svijesti. Iako se već dugo govori o gubljenju nacionalnog identiteta, stavovi o povijesnom i zavičajnom nasljeđu sve više jača. O tome govori želja za obnavljanjem zaboravljenih tradicija. Za očuvanje nacionalnog identiteta ponajprije se mora njegovati zavičajna baština vlastitog područja. Bitno je prvo prepoznavati kulturu vlastite okoline kako bi mogli shvatiti cjelokupni koncept nacionalne kulturne svijesti. Svaka nacionalna baština pa tako i zavičajna od neprocjenjive je vrijednosti za svoj narod. Njome se opisuje, određuje i definira u odnosu na druga društva. Iz tog razloga bitan je odnos prema baštini, ali i način na koji je prenosimo djeci i mladima.

Uz pojam zavičajne baštine usko se povezuje i pojam zavičajnosti. Pojam zavičajnosti proučava se u nekoliko aspekata. Tako s aspekta svakodnevnog života zavičajnost se odnosi na mjesto rođenja i odrastanja, zemljopisnog podrijetla pojedinaca pri čemu Krpan i Smiljanec (2015) drže da sam pojam nije prostorno precizno određen. S lingvističkog gledišta pojam zavičajnosti se odnosi na mjesto obitavanja i usvojene običaje koji su stoga postali dio navika i ponašanja. Autori navode da zavičaj ne mora nužno biti kraj gdje se osoba rodila već može biti područje s kojeg osoba usvaja lokalni govor, dijalekte, narječja i tako dalje. S filozofske razine razmišljanja zavičajnost se odnosi na proučava vrijednosti u životu pojedinaca, skupina i čovječanstva. Psihološki pristup obuhvaća odanost zavičaju na području motivacije i praktičnog djelovanja, dok se sociološki aspekt odnosi na suživot pojedinaca u zavičaju i funkcioniranje zavičajnih zajednica (Krpan Smiljanec, 2015).

„Pojam doma, kako ga upotrebljavamo u ovom radu, najbliži je konceptu zavičaja i podrazumijeva emocionalne veze s mjestom življenja te se proteže na barem dvije razine okoliša: u najužem smislu odnosi se na kuću kao jedinstveni objekt, dok u nešto širem smislu, njegovo značenje nadilazi puki fizički objekt i prenosi se i na neposredni životni okoliš.“(Hrvatska enciklopedija, str. 33.)

Krpan Smiljanec (2015) navodi da je za zavičajnost porijeklo ili pripadnost osobe određenom kraju. Kao takva zavičajnost se proučava kao višeslojni proces koji mijenja svakodnevno funkcioniranje pojedinaca.

Zavičajna baština pojam je koji potiče stvaranje kulturnog identiteta i identiteta zajednice. Zavičajnom baštinom djeca se prvi put susreću s oblicima kulture

vlastitog naroda. Istražujući i učeći o njoj djeca stvaraju vlastitu sliku svog okruženja, uključuju se u lokalnu zajednicu i formiraju osjećaj pripadnosti.

2.1 Načini spoznavanja zavičajne baštine

Rad unutar odgojno-obrazovne skupine provodi se dinamično i aktivno. Odgajatelji prate interese djece i po njima formiraju aktivnosti i ponuđene materijale. Izloženost djece raznim sadržajima potiče ih na istraživanje vlastite okoline.

Sadržaji vezani uz zavičajnu baštinu spoznaju se aktualnim temama, povijesnim slikama ili razvojnim temama. Prilikom osmišljavanja aktivnosti i upoznavanja djece s materijalima, bitno je u obzir uzeti načelo zavičajnosti ili područje u kojemu djeca žive. Ovo načelo vodi se od poznatog k nepoznatom odnosno od jednostavnog k složenom. Ovo načelo pruža odgajateljima i učiteljima da teme povezuju s raznim aktivnostima i pojavama iz društva koje okružuju djecu. U skladu s time djeca prvo trebaju imati priliku upoznati kulturnu baštinu svog zavičaja, a postupno se upoznavati s kulturnom baštinom ostalih regija i zemalja (Kušćević, 2021).

Osim načela zavičajnosti djeci je potrebno osigurati zadovoljenje aktivnog sudjelovanja u aktivnostima, izravan ili neposredan dodir sa sadržajima zavičajne baštine, ostvarivanje pozitivnog i poticajnog komunikacijskog kanala sa svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa te partnerstvo sa stručnjacima koji su usko povezani s temom koja se obrađuje (Kušćević, 2021).

Bruner (2000) navodi da se kod djece javlja iskustveno učenje praćeno emocijama i trajnim pamćenjem prilikom rada s neposrednim elementima kulturne baštine. Interesi djece trebaju biti na prvom mjestu prilikom spoznavanja i učenja o zavičajnoj baštini. Zavičaj u kojemu dijete odrasta formira njegov identitet te iz tog razloga njegovi interesi oblikuju način učenja o kulturnoj i zavičajnoj baštini. Iskustvo i znanja koja djeca imaju predstavljaju podlogu za stjecanje novih znanja. Uz odgajatelje i učitelje, lokalna zajednica ima važnu ulogu u spoznavanju zavičajne baštine.

Prema Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2010) poželjno je njezino uključivanje u rad odgojno-obrazovnih ustanova i uključivanje njezinih članova u projekte koje su osmislila djeca.

Izvori za učenje o zavičajnoj baštini mogu biti različiti. Jedni od izvora su oni koji dolaze institucijskim odgojem i obrazovanjem, odnosno odgajatelji, učitelji, literatura i tako dalje. Uz njih u suvremeno doba sve je češća pojava različitih kanala koje djeca mogu na interaktivan i edukacijski način učiti o kulturnoj baštini. To mogu biti dokumentarni filmovi. Televizijski sadržaji, audio knjige i slikovnice. Bitno je učenicima sadržaj kulturne baštine predstaviti vizualnim materijalima. Djeca vizualizacijom najlakše stvaraju veze između pojmova i pojava (Višnjić Jevtić, 2019).

Digitalizacija kulturne baštine olakšala je posjete raznim web stranicama, virtualnim egzibicijama i muzejima. Ovakvim oblicima digitalizacije kulturna baština postala je bliža široj populaciji na nacionalnoj i internacionalnoj razini. Digitalizacija je postala neizostavna stavka u današnjem odgoju i obrazovanju te pruža djeci uvid u svijet iz različitih kutova (Kuščević, 2021).

Strategije, metode i postupci bitna su komponenta u stvaranju sadržaja vezanih za zavičajnu baštinu. Učenje o zavičajnoj baštini može se provoditi u odgojno-obrazovnim ustanovama kao što su odgojno-obrazovne skupine ili učionice. Učenje koje se ne odvija u ustanovama odgoja i obrazovanja, može se provoditi radom na raznim projektima ili raznim istraživanjima (Kuščević, 2021).

Aktivnosti koje zahtijevaju rad van skupine ili učionice odnose se na aktivnosti u neposrednom okruženju vrtića ili škole. Bitno je u obzir uzeti načelo zavičajnosti i područje zavičajne baštine na koje usmjeravamo djecu. Cilj ovakvih aktivnosti je otkrivanje okoline koja nas okružuje. Ovakav oblik aktivnosti može rezultirati stvaranju kulturnog identiteta kod djece, ali i lakšem spoznavanju sredine u kojoj odrastaju. Pod ovakve aktivnosti spadaju šetnje, izleti, posjeti kulturno-povijesnim građevinama, posjeti muzejima ili izložbama (Kuščević, 2021).

Muzeji i razne zbirke imaju važnu ulogu u odgoju i obrazovanju svojih posjetitelja. Oni opipljivim i stvaranim materijalom izravno utječu na stvaranje znanja i potiču razvoj pozitivnih vrijednosti i stavova o svojoj okolini. Muzeji se iz tog razloga smatraju mjestom gdje se najbolje može spoznati identitet jedne

zajednice. Prilikom promatranja izložbenih predmeta u muzeju, dječje promatranje treba biti usmjereno. Treba voditi računa o njihovu razumijevanju viđenoga te djecu treba poticati na samostalno proučavanje predmeta. Bitno je obratiti pozornost na sadržaj koji je primjeren za djecu, prilagođen njihovoj dobi, rad treba organizirati u manjim skupinama, postepeno im prikazivati sadržaje te na kraju kod njih poticati stvaranje spoznaja i aktivno promatranje izložbenih predmeta (Brajčić, Mrkonjić, 2006).

Pri stvaranju spoznaja o zavičajnoj baštini bitno je stvoriti poveznicu između svih područja djetetova razvoja. Kao što je kurikulum u odgojno-obrazovnim ustanovama razvojni, sukonstruirajući i inkluzivni takve moraju biti i aktivnosti koje su ponuđene djeci prilikom učenja o kulturnoj baštini. Djeca trebaju imati priliku kroz sva područja razvoja zadovoljiti svoje potrebe za istraživanjem o pojedinoj temi. Mnogi elementi zavičajne baštine izravno su povezani s glazbenim i likovnim aktivnostima, ali isto tako mogu se povezati s aktivnostima ranog čitanja i pisanja, kineziološkim aktivnostima i istraživačko spoznajnim aktivnostima. Djeci je proučavanje zavičajne baštine bitno predstaviti kao učenje koje ne istražuje samo činjenice i podatke već kao učenje koje doprinosi emocionalnom, tjelesnom i spoznajnom razvoju (Kušćević, 2021).

Uključivanjem djece u razne projekte predstavlja jedan oblik spoznavanja sadržaja povezanih uz zavičajnu baštinu. Projekti uključuju timski rad odgajatelja i djece prilikom povezivanja tema koje su društveno značajne s interesima sudionika koji tu temu istražuju. Tema se interpretira zajednički, kreće se od poznatog k nepoznatom te se na kraju otkrivaju rezultati koji za sudionike projekta imaju veliku važnosti prilikom ostvarivanja ciljeva projekta. Ovakav oblik učenja na djecu ima motivacijski učinak koji kod njih stimulira misaono povezivanje. Teme projekata su specifične. Mogu biti odabrane od strane odgajatelja ili zajedno s djecom. Teme se oblikuju po interesima djece i specifične su za kraj u kojemu djeca odrastaju. Projektima zavičajne baštine u odgojno-obrazovnim ustanovama mogu se istraživati običaji, arhitektonsko nasljeđe kao i nematerijalno duhovno dobro u koje spada jezik, glazba, ples, folklor, igre, obrti i tako dalje (Čukelj, 2009).

Istraživački usmjerene aktivnosti usmjerene su na aktivno i samostalno istraživanje djece prilikom stvaranja znanja o nacionalnoj i svjetskoj kulturnoj baštini. Pod ovakve aktivnosti spada proučavanje raznih literatura i dokumenata, priča, pjesama, promatranje autentičnih predmeta, razgovor s lokalnim stanovnicima i tako dalje. Svrha ovakvih aktivnosti je stvaranje znanja o kulturnoj baštini, usvajanje vrijednosti i pozitivnih stavova o kulturi općenito. Ovakav oblik učenja za djecu predstavlja aktivan i prirodan put do stvaranja znanja i povezivanja sadržaja iz različitih područja (Terhart, 2001).

Istraživačko spoznajne aktivnosti temelje se na paradigmi koja dijete zamišlja kao na kompetentno i sposobno biće koje samostalno istražuje svoju okolinu vodeći se radoznalošću i interpersonalnom motivacijom (Bruner, 2000).

Poticanje djece na samostalno učenje o kulturnoj i zavičajnoj baštini može se pozitivno odraziti na njihovo uključivanje u aktivni suživot svoje lokalne zajednice kao i na oblikovanje svijesti o njoj (Kuščević, 2021).

Sadržaji kojima su djeca izložena potiču razvoj njihovih interesa i želje za istraživanje. Veća uključenost djece u lokalnu zajednicu i istraživanje vlastite okoline utječe na stvaranje stavova o zavičajnoj i kulturnoj baštini. Djeca su čuvari tradicije i bitno ih je različitim aktivnostima i sadržajima uključivati u njihovu okolinu i stvarati njihov kulturni identitet.

2.2 Identitet

Identitet je sadržajno važan pojam za spoznavanje sebe i svoje okoline. Vlastiti se identitet gradi, dok se o kulturnom identitetu i identitetu zajednice uči. Srž identiteta kao pojma odnosi se na nešto što je jednako i zajedničko većoj grupi ljudi. Da bi shvatili pojam kulturnog identiteta bitno se prvo upoznati s pojmom i njegovim značenjima.

Pojam identiteta povezan je s mnogim značenjima. S etimološkog gledišta ovaj pojam dolazi od latinske riječi *identitas* koja znači „istost“ i izražava „kvalitetu nečeg identičnog“. Ovaj pojam uključuje individualni identitet kao i identitet raznih socijalnih grupa i zajednica. Kolektivno značenje identiteta prenosi se na kulturne vrijednosti zajednice (Jurčević, 2004).

Orlić (2013) u svome radu opisuje kako etnolog Antony D. Smith objašnjava da se pojam identiteta prepoznaje među pripadnicima grupe po načinu odijevanja, hrani, govoru i načinu života. Orlić (2013) piše da je pojedinac postao samostalni stvaratelj kulture odnosno stvaratelj društvenog i osobnog identiteta. To govori o tome kako je u današnjem svijetu bitna uloga pojedinca u stvaranju kulturnog identiteta zajednice.

Pojam identiteta označava bića, pojave ili slična svojstva u kojima se subjekti formiraju u odnosu na druge koji ga okružuju. Identitet se odnosi na skup elemenata koji neka zajednica prihvaća kao svoja obilježja, a upravo se po tim obilježjima razlikuju od ostalih zajednica (Penda, 2004).

Identitet se sastoji od dijelova koji su naslijeđeni, ali i dijelova koje su ljudi samoinicijativno izabrali. Govori se o nacionalnom, kulturnom, jezičnom, etničkom, religijskom identitetu i tako dalje. Tijekom povijesti grupne zajednice su prenosile pojedincima dijelove identiteta. To se odvijalo usmenom predajom ili putem institucija, što pokazuje da identitet ne postoji sam po sebi već se stvara vezama s drugim ljudima i zajednicama (Matica hrvatska, 2017).

Postoje razne definicije o vrstama i pojmovima identiteta, no ovaj rad bazirao se na kulturnom identitetu pojedinca i njegovoj važnosti formiranja već u ranoj i predškolskoj dobi.

2.3 Kulturni identitet

Kulturni identitet poseban je pojam koji se gradi kroz povijest i tradiciju naroda. Njegujući običaje, tradiciju i općenito kulturu zajednice radi se na očuvanju i održavanju kulturnog identiteta. Svaki narod ima poseban kulturni identitet koji kao čini jedinstvenim i različitim od drugih.

Ono što čini identitet posebnim su: kultura, jezik, povijest i tradicija. Svakom pojedincu potreban je identitet kako bi osjećao pripadnost zajednici. Identitetom se pojedinci razlikuju od drugih i potreban mu je kako bi opstao u društvu. Kao i za pojedince ovo vrijedi i za narode. Svaki narod ima svoj identitet i vrijednosti koje se nastoje prenositi s generacije na generaciju. Razlika između modernih društva i tradicionalnih je ta što moderna društva nastoje spajati kulturne

elemente, dok tradicionalna društva nastoje zadržati autentičnost i postojeće običaje (Orlić, 2013).

Kulturni identitet odnosi se na jedinstvenost i autentičnost pojedine kulture. Njime se označava pripadnost pojedinca i grupe toj kulturi i stvara obilježja tih grupa prema njihovim vrijednostima i osobinama. Kulturni identitet je promjenjiv. Svaka generacija ima svoj vlastiti doživljaj kulture i prenošenja iskustva povezanih s njom. Različiti doživljaji kulture i iskustva mogu dovesti do promjena koje stvaraju nepovoljnu situaciju za održavanje stabilnih kulturnih elemenata i mogu promijeniti temeljne kulturne vrijednosti zajednice. Identitet grupe ovisi o brojnim čimbenicima, a neki od njih su ekonomski, politički, društveni, religijski i tako dalje (Orlić, 2013).

Kulturni identitet oblikuje se materijalnom i nematerijalnom kulturnom baštinom. Pod nematerijalnu kulturnu baštinu spada jezik, književnost, glazbu, ples i običaji, dok se u materijalnu baštinu ubraja arhitektura, oruđe, umjetnine i slično. Kulturni identitet zasnovan je na elementima tradicije, ali s dolaskom modernog vremena on je sve izraženiji u suvremenim kulturnim oblicima kao što su filmska i glazbena industrija. Važnost kulturnog identiteta očitava se u zakonskim odredbama koje ostvaruju pravo na očuvanje kulturnog identiteta. (Vujić, 2017).

Modernizacijom društva, globalnim promjenama i užurbanim životnim stilom identitet grupe, ali pojedinaca se mijenja. Važno je održavati vlastiti kulturni identitet uključenošću u zajednicu i vlastitu okolinu kako ne bi došlo do njegova gubitka.

2.4 Hrvatski kulturni identitet

Svaka osoba ima vlastiti otisak prsta, a isto tako svaka zemlja ima svoj prepoznatljivi identitet. Vrlo je važno njegovati taj identitet kod djece rane dobi, ali i predškolske dobi kako bi se kod djece razvila svijest o kulturi, zavičaju i osjećaju za zavičaj. Kao što i u samom kurikulumu piše kod djece je potrebno razvijati njihov osobni identitet kao i svijest o kulturi. Kako bi se dijete razvilo u potpunog i cjelovitog pojedinca bitno je kod njega poticati razvoj samopouzdanja, samosvijesti, osjećaja za druge i svoju okolinu. Djeca najbolje uče izravno

sudjelujući u aktivnostima, eksperimentirajući i istražujući. Prilikom istraživanja djeca postavljaju vlastite ciljeve i hipoteze koje proučavanjem nastoje potvrditi. Slično tako potičući djecu na sudjelovanje u zajednici uključivanjem djece na izravno sudjelovanje u aktivnostima propituju se njihove misli o tome tko su, od kud dolaze te ih upoznajemo s njihovom okolinom.

Kulturna baština pojedinog naroda izravno je povezana s njegovim kulturnim identitetom. Narod obilježavaju njegov jezik, tradicija, vrijednosti, mentalitet, institucija i tako dalje. Sve navedeno obilježava i kulturni identitet hrvatskog naroda. Dugom poviješću hrvatskog naroda hrvatski kulturni identitet opstajao je i gradio se raznim oblicima vladavina. To je jedan od glavnih razloga zašto se može reći da je hrvatska kulturna baština raznovrsna i bogata. Hrvatski kulturni identitet gradio se kroz niz različitih interakcija u prošlosti, ali i sadašnjosti (Vrbanić, 2015).

Hrvatski kulturni identitet temelji se na kulturološkoj raznolikosti. Zbog svoje šarolike povijesti Hrvatskoj je otežano pronaći svoje mjesto u Europi. Hrvatski kulturni identitet kako i identiteti ostalih naroda nalaze se na udaru užurbanog i urbanog svijeta današnjice. Iz tog razloga bitno je upoznati se i prepoznati važnost mnogobrojnih dijalekata, raznih tradicija i brojnih folkloru kako bi se kulturna i zavičajna baština očuvale za daljnje generacije. Pri jačanju kulturnog identiteta veliku ulogu imaju institucije kao što su HAZU, Ministarstvo kulture, Matica Hrvatska i druge (Gvozdanović, 2010).

Da bi se identitet razvio prvo je potrebno upoznati dijete, uočiti njegove želje i interese te na temelju toga odrediti kojim putem se želi ići i u kojem smjeru se želi razvijati vlastiti identitet. Čimbenici kojima se utječe na razvoj identiteta su vršnjaci, obiteljska sredina, odgajatelji, zajednica i šira okolina. Odgojno-obrazovne institucije svojim pristupom odgoju i obrazovanju doprinose izgradnji djetetova identiteta (Berk, 2015). Konvencija o pravima djeteta iz 2001. godine ukazuje na to kako se obrazovanjem djecu treba uputiti na razvijanje kulturnog identiteta, proučavanje jezika i dijalekata kao i vrijednosti države u kojoj živi.

3. KULTURNA BAŠTINA

Svaka država i narod u povijest gradili su svoj identitet i radili su na očuvanju vlastite tradicije. Hrvatska je u povijest bila dio mnogih država i saveza. Ona se nalazi na između dvaju utjecaja svjetske kulture, istočnjačke i zapadno europske. U prošlosti razne kulture su utjecale na stvaranje hrvatskog identiteta i stvaranje hrvatske kulturne baštine. U Dalmaciji, Istri i Kvarneru izrazit je utjecaj talijanske odnosno Mediteranske kulture, u sjevernoj Hrvatskoj se primjećuje utjecaj Austro-ugarske kulture, dok je u nekim dijelovima prisutan utjecaj istoka. Kulturna baština hrvatske stvarala se kroz povijest i utjecaji svih ovih kultura vide se u glazbi, hrani, arhitekturi itd. Da bi shvatili što je zapravo kulturna baština bitno je shvatiti njezino značenje i elemente na koje se dijeli.

Kulturna baština je nasljeđe materijalnih i nematerijalnih artefakata nekog društva. Ona predstavlja identitet, kulturu i povijest određenog naroda stoga je važno raditi na njezinom očuvanju i zaštiti. U prošlosti kulturna baština odnosila se samo na spomeničke ostatke kulture, da bi se s promjenama u društvu u nju počele ubrajati i nematerijalna kulturna baština, etnografska, zavičajna, industrijska baština itd. Hasenay (2011) navodi da se ovakve promijene javljaju zbog sve veće usmjerenosti na ljudsko društvo i njegove tradicijske izričaje. „Kultura je ukupnost materijalnih i duhovnih dobara, etičkih i društvenih vrijednosti, što ih je stvorilo čovječanstvo“ (Anić, 1991; 84-86).

Prema Hasenay (2011) kulturna baština dijeli se na pokretnu i nepokretnu materijalnu baštinu te nematerijalnu. Pod nju spadaju vjerovanja, jezik, spomenici, književnost, umjetnička djela, odjeća i druga kulturna bogatstva. Kulturna baština jedne države može biti produkt miješanja i nadograđivanja nasljeđa jedne generacije s nasljeđem prijašnjih kultura i naroda koji su boravili na tom području i utjecali na stvaranje kulturnog okruženja kakvo danas poznajemo. Gledajući povijest Hrvatske i njezinih područja pojedini elementi materijalne i ne materijalne kulturne baštine odražavaju se na kulturni identitet. Krenuvši od raznih građevina diljem hrvatske, bećarca, dvoglasnog pjevanja, legendi i dr. možemo reći kako Hrvatska odiše bogatstvom kulturne baštine. Iz

tog razloga prema kulturnoj baštini trebamo se voditi načelom očuvanja, korištenja i stvaranja kako bi je očuvali za buduće generacije (Cifrić,2014).

Prema Anić (1991) glavna značajka kulturne baštine je očuvanje i njegovanje nasljeđa naših predaka u obliku kulture, tradicije i zavičajne mudrosti. Svako područje na svijetu ima svoju baštinu te bi ona trebala predstavljati temelj zajednice i njezinu čvrstu vezu s prošlošću. Stojnović i Vidović (2012) navode kako se kulturni identitet pa tako i zavičajni stvara već pri samom ulasku u odgojno-obrazovnu ustanovu odnosno vrtić. Ono je za djecu prva doticajna točka s različitim kulturama te djeca u njemu mogu vidjeti, opipati, doživjeti te podijeliti s drugima svoja znanja i kulturu.

Uz pomoć kulture, tradicije i raznih običaja ljudi grade svoj kulturni identitet. Ljudi stječu znanja o vlastitoj kulturi aktivnim uključivanjem u njezino očuvanje. Djeca od najranije dobi trebaju biti izložena raznim običajima i tradiciji kako bi jednog dana mogli biti prenositelji kulturne baštine drugim generacijama.

3.1 Materijalna i nematerijalna kulturna baština

Materijalnoj kulturnoj baštini pripadaju prirodni i arhitektonski ostatci kulturne baštine. Hrvatska je zemlja s velikim bogatstvom što prirodnih ljepota tako i ljepota vidljivih u graditeljstvu i arhitekturi. Mnoge materijalne znamenitosti važan su element hrvatske kulturne baštine. UNESECO navodi deset kulturno-povijesnih i prirodnih ljepota hrvatske koje su se našle na popisu svjetske spomeničke baštine.

Materijalnu kulturnu baštinu čine kompleksi građevina, cjeline ili krajolici nekog područja. Pod materijalna dobra spadaju pojedinačne građevine, ali i skupne. 1972. godine usvojena je Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine te je do današnjeg dana na popis upisano 1121 dobara (869 kulturnih, 213 prirodnih i 39 mješovitih dobara od kojih se veliki broj nalazi upravo u Hrvatskoj. (Ministarstvo znanosti i obrazovanja)

„Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, Materijalna kulturna baština dijeli se na pokretnu i nepokretnu kulturnu baštinu.

Nepokretno kulturno dobro može biti:

- *grad, selo, naselje ili njegov dio,*
- *građevina ili njezini dijelovi, te građevina s okolišem,*
- *elementi povijesne opreme naselja,*
- *područje, mjesto, spomenik i obilježje u svezi s povijesnim događajima i osobama,*
- *arheološko nalazište i arheološka zona, uključujući i podvodna nalazišta i zone,*
- *područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajima,*
- *krajoblik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture, koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru,*
- *vrtovi, perivoji i parkovi,*
- *tehnički objekt s uređajima i drugi slični objekti.“ (NN 69/99)*

Zaštita i očuvanje nepokretne kulturne baštine osim što je zakonski određena, trebala bi biti dio svijesti pojedinca. Nepokretna kulturna baština sastavni je dio čovjekove okoline i njegova življenja. Bitno je naglasiti kako je nepokretna kulturna baština izložena stalnim mijenama modernizacijom, globalizacijom, urbanizacijom itd. Ona je zbog svoje izuzetno osjetljive strukture sklona propadanju te se naglasak stavlja na njezino očuvanje i zaštitu. (Ministarstvo znanosti i obrazovanja)

Prema Ministarstvu kulture i medija Hrvatska se može pohvaliti s 10 nepokretnih kulturnih dobara od kojih Plitvička jezera i iskonske bukove šume spadaju u prirodna dobra, dok ostalih osam (Dubrovnik, Biskupska zgrada Eufrazijeve bazilike, Katedrala Sv. Jakova u Šibeniku, Mletačke utvrde, Dioklecijanovom palačom, Starogradsko polje na Hvaru, Stećci, Trogir) spada pod građevna kulturna dobra.

„Prema članku 8. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pokretno kulturno dobro može biti:

- *zbirka predmeta u muzejima, galerijama, knjižnicama i drugim ustanovama, kao i u drugim pravnim osobama te državnim i upravnim tijelima uključujući i kod fizičkih osoba,*

- *crkveni inventar i predmeti,*
- *arhivska građa , zapisi, dokumenti, pisma i rukopisi,*
- *filmovi,*
- *arheološki nalazi,*
- *antologijska djela likovnih i primijenjenih umjetnosti i dizajna,*
- *etnografski predmeti,*
- *stare i rijetke knjige, novac, vrijednosni papiri, poštanske marke i druge tiskovine,*
- *dokumentacija o kulturnim dobrima,*
- *kazališni rekviziti, skice, kostimi i sl.,*
- *uporabni predmeti (namještaj, odjeća, oružje i sl.), prometna i prijevozna sredstva i uređaji, predmeti koji su značajna svjedočanstva razvitka znanosti i tehnologije.“ (NN 69/99)*

Materijalna kulturna baština vidljivi je i opipljivi element kulture. Zbog svoje sklonosti propadanju i mijenjanju naglasak treba stavljati na njezino očuvanje i zaštitu. Spomeničku i prirodnu kulturu bitno je uklopiti u ljudsku svakodnevicu i ne dopustiti njezinu urbanizaciju već treba njegovati povijest i ljepotu prirode.

Hrvatska obiluje nematerijalnom kulturnom baštinom. U prošlosti Hrvatska se nalazila u savezima s mnogim državama te se susretala s mnogim kulturama. Svaka od tih kultura utjecala je na hrvatsku kulturnu baštinu. Nematerijalnu baštinu uočavamo u zavičajnim običajima, pjevanju, plesu, hrani itd. Za prenošenje i očuvanje nematerijalne kulturne baštine važni su ljudi, lokalna zajednica i usmena predaja.

Kao što je prije navedeno, nematerijalnoj kulturnoj baštini tek se nedavno počelo pridavati sve više pažnje. Uviđanjem njezine važnosti za kulturu naroda započele su se provoditi mjere njezine zaštite kako i razvijanje svijesti o važnosti njezina prenošenja. Kako bi se nematerijalna kulturna baština očuvala potrebna je suradnja svih sudionika poput lokalnog stanovništva, kulturnih ustanova ili organizacija. Dokaz o bogatoj nematerijalnoj kulturnoj baštini hrvatske vidi se po broju dobara na UNESCO-ovoj listi zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara

Republike Hrvatske. Trenutno je popisano 156 dobara, od kojih je trinaest uvršteno na Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine (Carek,2004).

Hrvatska je zemlja s bogatom očuvanom nematerijalnom kulturnom baštinom i raznovršnošću raznih kultura koje su je dugi niz godina gradile. Jedna od važnijih uloga nematerijalne kulturne baštine je očuvanje i razvoj kulturnog identiteta pojedinca. Nematerijalnom kulturnom baštinom promiče se kulturna raznolikost, kreativnost te ima veliku ulogu u međunarodnom razvoju. Iako je važna za razvoj kulturnog identiteta, nematerijalnoj kulturnoj baštini danas prijeti opasnost od izumiranja. Ugrožena je industrijalizacijom, standardizacijom, turizmom te ljudskim migracijama i nemarom za jezičnim očuvanjem (Horvatin, 2012).

Govoreći o nematerijalnoj kulturnoj baštini, misli se na predstave, izraze, znanja, vještine, ali i rukotvorine karakteristične za pojedine prostore i skupine ljudi. Zajednice ili skupine povezane sličnim karakteristikama konstantno se iznova stvaraju, te prenose svoja znanja iz generacije u generaciju.

Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99), pod nematerijalnim se kulturnim dobrom podrazumijevaju oblici i pojave duhovnog stvaralaštva, kao što su:

- jezik, dijalekti, govor, toponimika i usmeno-književni oblici;
- folklorno stvaralaštvo (glazba, ples, predaje, igre, obredi, običaji);
- tradicijska umijeća i obrti

2003. godine održana je skupština UNESCO-a na kojoj je prihvaćena Konvencija za zaštitu nematerijalne kulturne baštine, a Republika Hrvatska ju je prihvatila 2005. godine. Konvencijom su se utemeljila dva popisa baštine: Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva i popis nematerijalne kulturne baštine. Hrvatska trenutno u Registru ima upisano 130 zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara od kojih je 13 upisanih na UNESCO - ovu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva i jedno nematerijalno dobro na UNESCO-ovu Listu ugrožene nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita.

U 13 nematerijalnih kulturnih dobara na UNESCO-ovoj listi nalaze se : „*Bećarac, Medičarski obrt na području sjeverne Hrvatske, Kraljice ili Ljelje, Zvončari Kastavštine, Ojkanje, Čipkarstvo u Hrvatskoj, umijeće izrade drvenih tradicijskih*

igrački, dvoglasno pjevanje, fešta Sv. Vlaha , procesija za križem, Nijemo oko Dalmatinske zagore, Sinjska alka i klapsko pjevanje.“ (Ministarstvo medija i kulture)

Lokalne zajednice, udruge i razna društva čuvari su nematerijalne kulturne baštine. Ovakav oblik kulturne baštine prenosi se s generacije na generaciju usmenim putem. UNESCO je preuzeo veliku ulogu u očuvanju nematerijalne kulturne baštine mnogih zemalja. Popisivanjem svih važnih nematerijalnih dobara, njihovim opisivanjem i bilježenjem bilo u pisanom ili u multimedijском obliku odmiče se od zaborava i gubitka važnih elemenata kulturne baštine.

3.2 Kulturna baština i obrazovanje

Djeca su intelektualna bića koja svoj svijet grade igrajući se i istražujući. Kulturnu i zavičajnu baštinu djeci je potrebno približiti od najranije dobi odgojem i obrazovanjem u vrtiću. Djetinjstvo je promjenjivi proces. Konstantne su promjene u pristupu djeci, ponudi materijala i aktivnostima. Koliko je kulturna baština važan element odgoja i obrazovanja govori i sam Nacionalni kurikulum koji u svojim vrijednostima piše o očuvanju kulturne baštine.

U globalizacijskoj eri užurbanog i informatičkog okruženja i napretka, neizbježne su promijene i u samoj sociologiji djetinjstva. „Kompjuterizacijsko djetinjstvo“ kako ga autori opisuju (Đuran i sur.,2018) navode kako se suvremena djeca rađaju u okruženju koje im stvara savršene predispozicije za učenje o raznim tehnologijama, ali i na njima. Okruženje djece u ranoj dobi presudno je za njihovo buduće učenje, razvoj i odgoj. Samim time djeca u svojoj okolini upoznaju kulturu zajednice. Kako bi dijete moglo pronaći svoje mjesto u svijetu koje ga okružuje od njega se očekuje da ga od najranije dobi razumije, da se snalazi u njemu i jednostavno istražuje (Kostović-Vranješ, 2015).

Ključnu ulogu u oblikovanju dječjih stavova, vrijednosti i obrazaca ponašanja ima djetetovo okruženje. Uz obiteljsko okruženje ustanove poput jaslica, vrtića i škola sekundarni su odgajatelji djece. Uključivanje u institucije odgoja i obrazovanja u ranoj dobi stvara se podloga za održivim razvojem djeteta (Lepičnik, 2007).

Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine usko je povezana s UNESCO-voim Konvencijom o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine iz 1972. godine. Povezivanjem ovih dviju konvencija ostvareni su temelji za ostvarivanje održivog razvoja, odgoja i obrazovanja djeteta. Sadržajima ovih dviju Konvencija oblikuju se aktivnosti i materijali za djecu kako bi oni od najranije dobi mogli razumjeti važnost prirodne i kulturne baštine te kako bi mogli imati važnu ulogu u njezinom očuvanju (Kostović-Vranješ, 2015).

Nacionalni kurikulum za rani odgoj i obrazovanje iz 2014. godine sastoji se od svojih polazišta, načela, vrijednosti, znanja i ciljeva. Očuvanje i njegovanje kulturne i povijesne baštine kao temeljne vrijednosti sastavni je dio Nacionalnog kurikulumu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Očuvanje kulturne baštine nastoji se postići trima područjima: svijet oko mene - uže i šire društveno okruženje, kulturna baština i održivi razvoj. Dijete rane i predškolske dobi ima snažnu potrebu za istraživanjem i upoznavanjem svijeta oko sebe. Takvim oblikom učenja ono usvaja vještine, stavove i ponašanja, izgrađuje svoj sustav vrijednosti. Iz tog razloga rano djetinjstvo omogućava djetetu optimalne uvijete za učenje i istraživanje (Martinović, 2015).

Jedna od vrijednosti Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj uključuje Humanizam i toleranciju. Ovu vrijednost bitno je naglasiti zato što se njome podrazumijeva prihvaćanje i poštovanje živog bića i njegova dostojanstva te ostvarivanje pravednosti kao životnog načela. Djeca se ovom vrijednošću uče razumijevanju okoline oko sebe, razvijaju osjetljivost na odrasle kao i na svoje vršnjake, stvaraju senzibilitet za tuđe potrebe te shvaćaju i prihvaćaju druge onakvima kakvi jesu. Ova vrijednost važna je kako bi se djeca u budućnosti mogla snaći u kontekstu različitih kultura, obrazaca ponašanja te rodni, rasni, etničkih, vjerskih, nacionalnih razlika (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

Ciljevima Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje podrazumijevaju dobrobit pod koju spada osobna, emocionalna i tjelesna, obrazovna i socijalna dobrobit kao i cjelovit razvoj, odgoj i učenje djeteta te razvoj kompetencija. U osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje spada i

kulturna svijest i izražavanje. Razvijanjem ovih kompetencija djecu se potiče na stvaralačko izražavanje ideja, iskustava i emocija. Potičući ih na izražavanje glazbom, plesom, dramskim aktivnostima, aktivnostima s jezičnog područja potiču se i njihova saznanja o kulturi svijeta koji ih okružuje. Ovom kompetencijom djeca osnažuju svoje stavove o lokalnoj, ali i široj zajednici, o njihovim kulturnim i zavičajnim baštinama. Važno je djecu upoznavati kulturnom raznolikošću Europe i svijeta zbog prepoznavanja različitih kultura s kojima se djeca mogu susresti u odgojno-obrazovnim ustanovama (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

Cilj vrtića kao odgojno-obrazovne ustanove je cjeloviti razvoj djeteta. Aktivnim uključivanjem djece u suživot zajednice potiče ih na stvaranje novih znanja o svom okruženju. U vrtićkom okruženju djeca uče o svojim i tuđim potrebama, uče poštivati različitosti i graditi pozitivne odnose s odraslima i svojim vršnjacima. Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje ovakvim vrijednostima i cijenama stvara djeci podlogu za prepoznavanje, učenje i očuvanje vlastite kulturne baštine (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

Ostvarujući poticajno okruženje za učenje i cjeloviti razvoj djece, potiče ih se na samostalno istraživanje i otkrivanje vlastitih interesa. U mnoštvu materijala koje djeca danas imaju ponuđeno potrebno je otkriti njihove interese i izložiti ih sadržaju koji će ih potaknuti na razmišljanje o zavičajnoj i kulturnoj baštini.

3.3 Ciljevi odgoja i obrazovanja za zaštitu i očuvanje kulturne baštine

Cilj odgoja i obrazovanja za zaštitu i očuvanje kulturne baštine uključuje postupke kojima je namjera omogućiti održivost kulturne baštine. Pod tim postupcima misli se na identificiranje, dokumentiranje, istraživanje, održavanje, zaštitu, očuvanje, promicanje te povećanje vrijednosti kulturne baštine putem formalnoga obrazovanja. Djeci je potrebno takve sadržaje što više približiti. Potrebno ih je educirati da cijene kulturnu baštinu kako bi ona postala sastavni dio njihova življenja u zajednici. Cilj ostvarivanja baštinskog obrazovanja odnosi se na razvoj baštinske pismenosti i razumijevanje pojma kulturne baštine (Pregrad, 2006).

Definiranjem postavljenih ciljeva uočava se kako se ciljevi dijele na spoznajne, funkcionalne i odgojne zadatke (Kušćević, 2021).

Spoznajni zadatci odnose se na prepoznavanje vrijednosti kulturne baštine u globalnim procesima, stvaranje znanja o tradicijama i kulturi vlastitog zavičaja, prepoznavanje različitih kulturno-povijesnih spomenika, mogućnost razlikovanja materijalne i nematerijalne kulturne baštine, prepoznavanje razlika regionalnih kulturnih baština i stvaranje znanja o povijesnim tekovinama svog zavičaja.

Funkcionalni zadatci odnose se na ovladavanje sposobnostima aktivnog slušanja, prihvaćanje i razumijevanje tuđeg mišljenja, razvoj empatije, stvaranje sposobnosti logičnog razmišljanja i zaključivanja, poticanje kreativnosti kod djece, poticanje poduzetništva kod djece i tako dalje (Kušćević, 2021).

Odgojni oblici odnose se na razvoj osjećaja pripadnosti prema zavičaju, domovini, razvijanje pozitivnih stavova prema vlastitoj kulturi i običajima, poštivanje tuđih kultura, njegovanje, čuvanje i promicanje kulturne baštine kao dijela kulturnog identiteta, razvijanje senzibiliteta za umjetničke vrijednosti kulturne baštine i tako dalje (Kušćević, 2021).

Navedeni ciljevi i zadatci pišu o snažnoj usmjerenosti današnjeg odgoja i obrazovanja ka zaštiti i očuvanju kulturne baštine. Ovi ciljevi opisuju različite odgojne vrijednosti kod djece koje ih naposljetku usmjeravaju prema cjeloživotnom učenju i obrazovanju. Promatrajući ove ciljeve i zadatke zaključuje se da učenje o kulturnoj baštini nije primarni cilj, već je on stvaranje i usvajanje različitih stavova, vrijednosti i ponašanja koji će na kraju dovesti do toga da djeca samoinicijativno žele raditi i učiti o očuvanju kulturne baštine. Zaključuje se da je odgoj i obrazovanje za zaštitu kulturne baštine zapravo odgoj i obrazovanje o kulturnoj baštini i za kulturnu baštinu (Kušćević, 2021).

4. ZAVIČAJNA BAŠTINA KVARNERSKOG PODRUČJA

Kvarner je područje koje je svoju kulturnu i zavičajnu baštinu razvilo zbog jedinstvenog spoja sredozemnog i alpskog utjecaja. Spoj otoka, primorja i gorskog kraja tvori jedinstveni kulturni suživot svoje zajednice i svakodnevno je obogaćuje. Zbog svoje bogate povijesti Kvarner je uvijek bio točka susreta i miješanja više kultura što mu je omogućilo stvaranje posebnog kulturološkog identiteta na području Hrvatske. Ljudi su u prošlosti morali naučiti živjeti u skladu s nepredvidivim kvarnerskim područjem, bavili su se poljoprivredom, negovali su običaje i čakavski jezik. Ovo poglavlje proučava specifičnosti kvarnerske zavičajne ostavštine, osobito narodne plesove, glazbu i „Čakavštinu“.

4.1. Narodne nošnje i folklorna društva

Narodna nošnja koja se u prošlosti nosila na Kvarneru vrlo je raznolika. Različiti izvori kulturnih utjecaja utjecali su na oblikovanje njezina izgleda. Svaka regija ili otok ima svoje karakteristike i razlikuje se od mjesta do mjesta u pogledu detalja, stilova nošenja, ukrasa i još mnogo toga. Raznolikost koja se ne može definirati zajedničkim osobinama najdragocjenije je nasljeđe kvarnerske odjeće i modnih utjecaja.

Narodna nošnja otoka Krka obično se sastojala od bijele bluze širokih naboranih rukava i teške suknje, obično crne ili crvene, usklađene s velikim naborima. Posebnost je „*kotiga*“ - zimska krznena suknja od ovčje vune koja je štitila od od bure. Dio nošnje kojim se pokrivala glava zove se rub ili dubljenac. To je bila tkanina većinom žute boje koja je imala više načina nošenja. Muška nošnja bila je sačinjena od „kabana“, teškog ogrtača od vune koji je štitio od hladnoće. Svako područje posebno se isticalo svojim nošnjama. Tako sa *fotografije 1.*, *fotografije 2.* i *fotografije 3.* vidimo razliku između orlečke, sušćanske i nošnje Novog Vinodolskog (Kos-Naliss,1999).

Fotografija 1 : Orlečka narodna nošnja

Fotografija 2: Narodna nošnja otoka Suska

Fotografija 3: Narodna nošnja Novog Vinodolskog

Na području Primorsko Goranske županije prema projektu „*Tragom Hrvatske baštine*“ trenutno postoji 5 kulturnih udruga i folklornih društava, a oni su: udruga Žejanski zvončari, Novaljski mesopustari, kulturno društvo „Sv. Juraj“, Folklorno društvo Orlec i folklorno društvo Studenac (Tragovima hrvatske baštine, 2020).

4.2. Tradicijska glazba i glazbenici kvarnerskog područja

Glazba kvarnerskog područja bogata je sastavnica hrvatske kulture. Ona svoje uporište prvenstveno nalazi u folklornoj glazbi. Tradicijska glazba ovoga područja bavila se slikovitim opisima življenja i rada na Kvarneru. Tako su mnogi naraštaji u prošlost čuvali i obogaćivali svoju glazbenu kulturu. Krenuvši od kvarnerskih otoka, Cresa, Krka, Lošinja pa sve do kopnenih krajeva, može se reći da se cijelo kvarnersko područje ponosi bogatom glazbenom tradicijom. Svi ovi krajevi imaju svoje specifične instrumente, plesove, napjeve i nošnje. Isprepletanje folklorne glazbe sa susjednom istarskom regijom omogućilo je glazbi s Kvarnera da odiše originalnošću i bogatstvom mediteranske kulture.

Mnogobrojna kulturna događanja koja se odvijaju kroz godinu govore nam o tome koliko je održavanje tradicijske glazbene kulture na ovome području bitno.

Neka od tih događanja su Osorske glazbene večeri na otoku Cresu te Lubeničke glazbene večeri, priklonjene ranoj glazbi, folkloru i klapskom pjevanju. Tu su i Kastavsko kulturno ljeto, Riječke ljetne noći, Opatijsko kulturno ljeto, Krčko ljeto, Rapsko ljeto... Zabavna glazba također je našla svoje mjesto u očuvanju tradicijske i zavičajne kulture. Mnogi glazbenici ovoga područja stvaraju glazbu s elementima pop balada na čakavskom narječju s elementima istarskog glazbenog folkloru. Jedan od najznačajnijih festivala očuvanja ovakvog oblika glazbe je „MIK“ odnosno festival Melodije Istre i Kvarnera. Ovaj festival potiče glazbeno autorstvo i lokalnu folkloru i jezičnu baštinu (Kvarnerski baštinski vremeplov).

Glazbenu tradiciju i kulturu kvarnerskog područja najvećim dijelom njeguju kulturna društva, klape, zborovi i slično. Ovaj rad istražuje očuvanje zavičajne baštine među mlađim populacijama osobito među djecom. Bitno je spomenuti i dječje zborove na području Kvarnera. Većina članova ovih zborova su djeca predškolske ili rano školske dobi te svojim izvedbama često znaju obogaćivati gradske svečanosti i priredbe. Takvi su zborovi Mići boduli iz Krka sa *fotografije 4.* te Mali Riječani sa *fotografije 5.* i Tratinčice iz Rijeke sa *fotografije 6.* (Kvarnerski baštinski vremeplov).

Fotografija 4: Mići boduli

Fotografija 5: Mići Riječani

Fotografija 6: Male tratinčice

Dječji zbor „Male Tratinčice“ osnovala je osnovna škola „Aleksandra Jug-Matić“ u Rijeci od 2001. godine. Glazbeni vrtić koji djeluje na tom području organizira rad dječjeg zbora predškolskog uzrasta pod nazivom „Male Tratinčice“ koji okuplja djecu od 3 do 6 godina. Voditelji zbora naglašavaju kako je pri radu s djecom rane i predškolske dobi bitno u obzir uzeti individualnost svakog djeteta, te se pažnja mora usmjeriti na djetetov opseg glasa, osjećaj za ritam i pokret. Rad u ovom zboru organiziran je u manjim grupama od petnaest djece jednom do dva puta tjedno u trajanju od 60 minuta. Opus pjesama koje se izvode čine autorske dječje pjesme i dječje pjesme stranih kultura s tematikom iz neposrednog života

djeteta. Djeca pokretom razvijaju osjećaj za ritam, a samim time razvijaju i glazbenu memoriju i koncentraciju. Osim zbornog repertoara rad s djecom temelji se i na glazbenim igrama s pjevanjem, glazbenom dramatizacijom, brojalicama, igrama udaraljka i slično. (Osnovna glazbena škola Aleksandra Jug-Matić Rijeka).

Male Tratinčice osim što imaju edukativnu ulogu također imaju i građansku ulogu. One svojim nastupima obogaćuju svoju lokalnu zajednicu. Tako su 2002., 2005. i 2008. nastupili na Hrvatskom dječjem festivalu u Zagrebu, nastupale su na raznim humanitarnim koncertima i raznim manifestacijama u gradu i šire. Zbor je do sada izdao Do sada je zbor izdao 4 nosača zvuka: 2002.g. „*Igrajmo se*“, 2004. g. „*Gugi-gugi*“, 2006. g. „*Od brojalice do pjesmice*“, 2010.g. „*Pjesmom obgrlimo cijeli svijet*“. Sva četiri nosača dobili su izvrsne kritike pedagoga i odgajatelja, koji ih često koriste u svome radu u osnovnim školama i vrtićima (Osnovna glazbena škola Aleksandra Jug-Matić Rijeka).

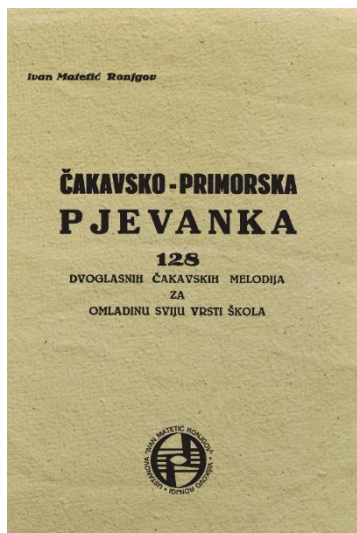
Čakavsko narječje bitna je stavka u očuvanju zavičajne baštine na kvarnerskom području. Zavičaj pa tako i njegovo pismo i govor česta su inspiracija za mnoge umjetnike prilikom njihova stvaranja. Oni u mnogim svojim stihovima i tekstovima opisuju život i običaje nekog područja, tradiciju i karakteristike određenog područja. Budući da je tema ovoga rada očuvanje zavičajne baštine u radu s djecom rane i predškolske dobi bitno je spomenuti i pojedine osobe koje su imale veliki utjecaj na očuvanje čakavskog narječja u svome radu. Treba naglasiti da te osobe nisu djelovale samo na području glazbe, već su bile prvenstveno značajni pisci, pjesnici, književnici. Iako ih je mnogo neki od najbitnijih za ovo područje su Ivan Matetić Ronjgov i Drago Gervais.

Ivan Matetić Ronjgov rođen je u selu Ronjgi u blizini Viškova. Zanimljivo je to što je samostalno uz svoje ime dodao Ronjgov kako bi veličao svoje korijene. Svoja prva glazbena iskustva stekao je u Kopru gdje je pohađao glazbenu školu. Nakon svog glazbenog obrazovanja predavao je u mnogim školama na području Istre. Od početka je ukazivao na svoj cilj koji je bio očuvanje tradicijske glazbe s područja Istre i Kvarnera. Osim što je bio skladatelj, on je bio i melograf. Njegove skladbe mogu se podijeliti na dvije grupe. Jedna se odnosi na skladbe

nastale na temelju istarsko-primorskoga glazbenog idioma te drugu grupu radova koja se odnosi na rane i prigodne radove skladane u okviru dursko-molskog tonalitetnog sustava (Ruck, 2011).

Koliki je značaj Ronjgov ostavio na glazbu ovoga područja pišu mnogi sačuvani zapisi od kojih se posebno izdvajaju a cappella zbarske skladbe: „Roženice“, „Mantinjada domaćemu kraju“, „Na mamin grobak“, „Ćaće moj“, „Malo mantinjade v Rike na palade“, „Naš kanat je lip“. Njegov primarni cilj bio je pokazati važnost i ljepotu u očuvanju glazbenog izričaja na zavičajnom narječju (Ruck, 2011).

Ruck (2011) piše o tome kako je Ronjgov smatrao da jedino učitelji mogu spasiti od propadanja narodnu i zavičajnu pjesmu. Iz tog razloga Ronjgov je neke od svojih djela posvetio djeci. Jedno od takvih djela je „Čakavsko-primorska pjevanka“ koja je nastala 1939. U njoj se nalazi 128 dvoglasnih čakavskih melodija za mlade. Pjevanka sa *fotografije 7.* je izdavana više puta te je prilagođena radu s djecom. Ona je sačinjena od teksta, notnog zapisa i riječi, a na CD-u se mogu čuti kako pjesme zvuče u izvedbi riječkih škola.

Fotografija 7: Čakavsko-primorska pjevanka

Upravo kako bi se očuvao čakavski govor i izražavanje na njemu u Ronjgima se svake godine održava manifestacija „Proljeće u Ronjgima“. Na toj manifestaciju priliku imaju sudjelovati mnoga djeca sa svojim likovnim i glazbenim radovima kako bi iskazali čast svome narječju. Djeca imaju prilike izvesti svoje recitacije,

pjesme i eseje. Bitno je spomenuti zbirku „Čakavčići pul Ronjgi“ sa *fotografije 8.* koja usporedno svake godine izlazi s ovom manifestacijom. U njoj se nalaze mnogi tekstovi i likovni radovi djece s područja Primorsko-goranske županije. Ona predstavlja pisani dokaz dječjeg stvaralaštva te se u njoj čuvaju različita narječja našeg kraja. Do sada je objavljeno 28 izdanja ove zbirke.

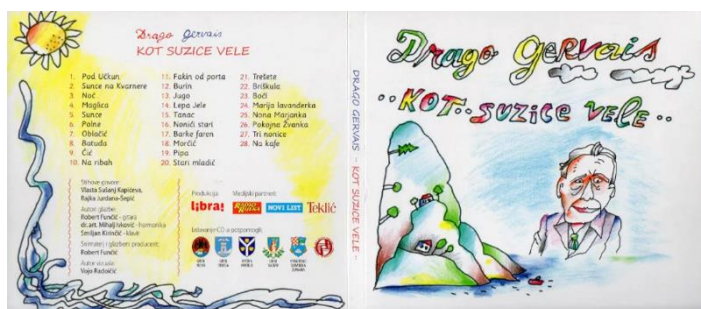
Fotografija 8: Zbirke „Čakavčići pul Ronjgi“

Drago Gervais hrvatski je književnik i pjesnik rođen u Opatiji. On je poznati pjesnik Istre i Kvarnera te je u svojim pjesmama često opisivao svakodnevicu ljudi ovih krajeva. Jedna od najpoznatijih njegovih pjesama je „Tri nonice“, a prate je još „Moja zemja“, „Pipa“, „Morčić“. Gervais svoje pjesme nije izravno posvetio djeci, ali svojom jednostavnošću i opisima lagodnog djetinjstva njegove pjesme postale su bliske djeci i često se koriste u radu s njima. „Čakavski stihovi“ njegova je prva zbirka objavljena 1929. godine. Motivi ove zbirke baziraju se na igri, opisima vlastita zavičaja i djetinjstva (Jurđana 2015, prema Zalar 1994).

Zvučnost jezika, ritam, melodioznost, muzikalnost i još mnogo drugih elemenata bitne su stavke Gervaisova stvaralaštva. Kako bi se čakavska riječ ispravno nje govala u radu s djecom bitno je oblikovanje i razvijanje riječi. Treba paziti na izgovor, naglaske i način na koji se riječi pišu. Tehnologija i modernizacija naše okoline uvelike se odrazila i na sam rad u vrtićima pa tako i u školama. Odgajatelji i učitelji sve više u svome radu koriste multimedijску tehnologiju kako bi što izvornije djeci prenijeli materijale koje obrađuju. Kao pomoć u radu sve se više koriste zvučne čitanke i pjesmarice u kojima se nalaze snimljeni tekstovi koje tako

prenose umjetničku riječ, što uvelike pridonosi samome doživljaju djeteta. Tu je važno istaknuti „Čakavske barde“ (Jurdana 2015, 2019).

„Čakavski bradi“ sa *fotografije 9.* su audiovizualna kompilacija od triju autora čakavske poezije. Autori koji su se našli na ovoj kompilaciji su Zoran Kompanjeta, Drago Gervais i Ljubo Pavešić. Ova kompilacija podijeljena je u 34 škole diljem Primorsko-goranske županije u nadi da će se djeca motivirati na njegovanje i očuvanje čakavske riječi.

Fotografija 9: Čakavske bradi

4.3. Manifestacije

Manifestacije koje motiviraju djecu na sudjelovanje u održavanju kulturne i zavičajne baštine u zajednici od velike su važnosti prilikom njezinog očuvanja. Većina gradova, mjesta i naselja ima svoju kulturu, običaje i specifičnosti. Takve specifičnosti nastoje se široj zajednici prikazati manifestacijama koje predstavljaju gastronomsku, glazbenu, kulturnu i kreativnu ponudu. Ljudima se nastoji približiti lokalna kulturna raznovrsnim aktivnostima koje uključuju odrasle i djecu. Osim standardnih radionica i aktivnosti u kojima djeca mogu sudjelovati kako bi se što bolje upoznala sa svojom baštinom u Hrvatskoj postoji nekoliko festivala koja uvelike doprinose tome. Sjeverni i istočni dio Hrvatske ima izrazito jaku tradiciju očuvanja kulturne i zavičajne baštine o čemu nam govore neki od najvećih dječjih festivala koji se održavaju upravo na tom području. U Zagrebu se održava festival „Naše kolo veliko“, u Vinkovcima se

održavaju „Dječje Vinkovačke jeseni“, a u Kutini se održava „Festival dječjeg folklora“.

„Naše kolo veliko“ je festival dječjeg stvaralaštva i folklora koji se održavao u razdoblju od 2008. godine do 2019. godine. Festival je osmišljen za djecu vrtićke i školske dobi kao i za djecu koja su uključena u folklorne udruge. Ovaj festival osmislio je folklorni pedagog i koreograf Goran Knežević. Na prvom festivalu sudjelovalo je dvadesetak dječjih folklornih skupina. Zadnji festival „Naše kolo veliko“ održan je u razdoblju od 05.04. - 06.04.2019. te se narednih godina više nije organizirao zbog pandemije COVID-19 (Ethno.hr).

Vinkovci su najveći grad jugoistočne Slavonije i Vukovarsko-srijemske županije. U ovome gradu već se više od trideset godina održavaju Vinkovačke jeseni u rujnu. Vinkovačke jeseni jedna su od najposjećenijih turističkih manifestacija na ovome području. Na Vinkovačkim jesenima sudjeluju folklorne skupine iz cijele hrvatske, ali i iz susjednih zemalja kao i Europe. Prve Vinkovačke jeseni održane su 1966. godine te su u početku prvo bile smotra izvorno slavonskog folklora iz okolice Vinkovaca, Slavonije i Baranje. S vremenom Vinkovačke jeseni promovirale su se u smotru folklora koja ugošćuje folklorna društva iz svih zemalja (Vinkovačke jeseni. hr).

Djeca na Vinkovačkim jesenima sudjeluju od samog početka održavanja, ali službeno su djeca svoju manifestaciju dobila 1970. godine pod nazivom „Male vinkovačke jeseni“ te se od 1971. godine održavaju pod službenim nazivom „Dječje vinkovačke jeseni“. Ova manifestacija djecu okupljala sportskim natjecanjima, likovnim radionicama, nastupima dječjih zborova te nudi bogati sadržaj brojnih folklornih udruženja. Aktivnosti „Dječjih vinkovačkih jeseni“ održavaju se na vinkovačkom korzu gdje mali folkloraši prikazuju svoju kulturno-umjetničku ostavštinu koju su im prenijeli stariji naraštaji (Vinkovačke jeseni.hr). Vrhunac „Dječjih vinkovačkih jeseni“ je kada djeca prikazuju svoje nošnje kroz „mali“ mimohod Vinkovcima. Ova manifestacija po svemu je nalik glavnom događaju „Vinkovačkim jesenima“. Djeca su odjevena u svoje svečane narodne nošnje, nastupaju i predstavljaju svoju zavičajnu baštinu plesom, pjesmom i recitiranjem te time postaju čuvarima hrvatske kulturne baštine (Vinkovačke jeseni.hr).

„Festival dječjeg folklor“ održava se u Kutini te je prvi put održan 2003. godine. Organizatori ovog festivala su kulturno umjetničko društvo „Ivančice“. Ovaj festival oformljen je s idejom okupljanja dječjih folklornih skupina iz svih dijelova Hrvatske te kako bi se promicao folklorni izričaj na području Moslavine. Specifičnosti ove manifestacije očituje u okupljanu folklornih skupina iz svih dijelova Hrvatske kao i Europe. Ova manifestacija nastoji očuvati dječji folklorni izričaj kao i očuvati kulturnu i zavičajnu baštinu (Kutina.hr).

Ovaj festival natjecateljskog je duha te se sudionici festivala biraju na županijskim smotrama, a predstavljaju se raznim pjesmama, plesovima i igrama. Djeca su podijeljena u dvije kategorije, a one se odnose na djecu do 10 godina i djecu od 10 do 14 godina. Organizatori ovog festivala naglašavaju da iako je ovo festival natjecateljskog duha najbitnije je sudjelovati jer djeca iz raznih krajeva Hrvatske imaju priliku učiti i upoznavati koliko je bogata naša kulturna baština (Kutina. hr). Važno je bilo spomenuti ove manifestacije koje su poznate po svojoj kulturi i bogatoj povijesti očuvanja kulturne i zavičajne baštine Hrvatske. Za ovaj rad također bitne su i manifestacije koje se održavaju na području Kvarnera. O manifestacija „Čakavčići pul Ronjgi“ već se prije pisalo, a ostale manifestacije koje se bave očuvanjem zavičajne baštine ovoga kraja su festival dječjeg stvaralaštva „Kvarnerić“, festival mitova i legendi Istre i Kvarnera „Malik fest“, „Mića zvončarska smotra“ u Brgudu i dječja karnevalska povorka.

„Kvarnerić“ je festival koji se održava od 2002. godine na području Primorsko-goranske županije. Festival je nastao pod organizacijom udruge Melodije Kvarnera. Njegove posebnosti su što potiče autohtoni izričaj na čakavštini, potiče se izražavanje na dijalektu te su kostimi i koreografije u potpunosti prilagođene djeci i njihovom uzrastu. Pjesme koje se izvode na ovome festivalu produkt su rada djece, odgajatelja i učitelja nastale na glazbeno-likovnim radionicama. Nakon svakog festivala izrađuju se notni, CD i DVD zapisi koji služe odgajateljima i učiteljima u daljnjem radu s djecom (Rijeka. hr).

„Malik fest“ dolazi od skraćenice za Festival mitova i legendi Istre i Kvarnera. Ova manifestacija bazira se na oživljavanju povijesti naših krajeva raznovrsnim pričama, dramsko scenskim aktivnostima, glazbom, gastronomijom i likovnim stvaralaštvom. Manifestacija se održava na Trsatskoj gradini te na jedan dan

njome vladaju raznovrsni likovi iz mnogobrojnih bajki. Ovaj festival organizira udruga Neos iz Rijeke (Malik fest).

Njegujući bogatu karnevalsku tradiciju koja vlada Kvarnerom prva smotra „Mićih zvončari“ održana je u Velom Brgudu 1995. godine. Nekoliko godina za redom smotra se održavala u Brgudu, te se kasnije održavala u Marčeljima. Jedno razdoblje smotra se raspustila sve do 2012. godine kada je održana u Bregima, a sljedeće godine u Matuljima. Proteklih godina smotra se svake godine održava u drugome mjestu odnosno u onome mjestu koje je čuvar Općinskih ključeva tijekom razdoblja pusta. Smotra „Mićih zvončari“ održava se poput povorke koju u dvanaest sati otvaraju domaćini festivala te ih dalje slijede ostale zvončarske skupine. Neke od zvončarskih skupina su Halubajski, Zametski, Brgujski, Munski zvončari, Dondolaši itd. U organizaciju i provođenje programa ovog festivala uključeni su i djelatnici dječjeg vrtića Matulji kako i djeca iz vrtića. Povorka se kreće od prije zadane rute uz glazbenu pratnju te se putem nekoliko puta formiraju tradicionalno zvončarsko kolo. Ophod „Mićih“ zvončari završava u centru mjesta gdje se manifestacija nastavlja uz bogatu gastro i kulturnu ponudu. Ova manifestacija održava se kako bi se djeca od ranije dobi bolje upoznala i uključila u očuvanje zvončarskih i mesopusnih zajednica.

Manifestacije raznih oblika prilika su da se djeca raznih uzrasta uče o kulturama i običajima ostalih zavičaja. Tim putem djeca uče o svojoj nacionalnoj kulturi te imaju priliku predstaviti svoj zavičaj široj zajednici. U Rijeci postoji niz udruga i grupa koje se zalažu za očuvanje zavičajne baštine. Sve je više programa u predškolskim ustanovama kojima se potiče izražavanje na domaćem narječju, folklornih i karnevalskih grupa. Cilj ovih organizacija je potaknuti veći broj djece na stvaranje interesa za zavičajnu baštinu kako se pojedini dijelovi tradicije se bi zaboravili.

5. ZAVIČAJNA BAŠTINA KAO POTICAJ ZA STVARALAŠTVO

Djeca u sebi imaju urođenu potrebu za istraživanjem. Ona su znatiželjna bića koja iskorištavaju svaki poticaj kako bi otkrili nešto novo. Prirodna okolina, osobito rasipni materijali, biljke, jezera i tako dalje u djetetu stvaraju interes i potrebu za istraživanjem. To su prvi koraci koje djeca rade prilikom upoznavanja svoje kulturne i zavičajne baštine. Odnos prema kulturnoj baštini započinje već u vrtiću. Djeca se prvo u najranijoj dobi, od prve do treće godine života, razvijaju na socio-emocionalnoj razini. Ona upoznavaju svijet, grade odnose s roditeljima, odgajateljima, širom okolinom. Djeca u dobi od treće do šeste godine grade složenije odnose. Potrebna im je ravnoteža u njima i odrasli su im najveći oslonac u razvoju. Djetetu se treba omogućiti praćenje svojih interesa i da se razvija u smjeru kojem on to želi. U ovom razdoblju postavljaju se temelji koji će kasnije biti važni u procesima učenja. „*Dijete slijedi naš uzor i tako uči i usvaja mnoge vrijednosti*“ (Thomas, F. 1995; 10-19).

Na svom putu otkrivanja zavičajne baštine djeca imaju mnogobrojne partnere. Roditelji, odgajatelji i šira zajednica imaju bitnu ulogu prilikom poticanja dječje znatiželje, kreativnosti, a da pri tome ne nameću djeci svoja mišljenja i stavove. Na odgajateljima je odgovornost da prepoznaju djetetove strategije učenja i da pronađu način na koji će najlakše ostvariti interakciju s djecom. Djeci se treba omogućiti da raznolikim aktivnostima upoznaju svoju okolinu zajedno s kulturnom i zavičajnom baštinom. Treba ih potaknuti da samostalno uočavaju nove pojave i stvaraju veze između pojava o kojima nešto znaju i onima o kojima će tek naučiti. Pri ponudi aktivnosti i materijala za učenje bitno je pratiti djetetov razvoj, njegove interese i omogućiti im samostalno izražavanje različitim oblicima stvaralaštva (Brajčić, 2013).

Prirodoslovna baština je prva baština s kojom se djeca upoznavaju. Djeca igrom u vrtiću upoznaju živu i ne živu prirodu. Radom s djecom u prirodi, učeći ih o ekologiji i važnosti prirode za svijet djeca se uče poštivati različite osobnosti oko sebe, cijene vrijednosti i norme koje im se prenose. Odnos između djece i odraslih bitno je graditi na međusobnom poštovanju. Osjete li djeca da ih odrasla

osoba uvažava, razumije i poštuje to će rezultirati razvojem samopouzdanja kod djece i njihova pozitivna odnosa prema okolini. Načelo poštivanja označava osnovu odgoja i obrazovanja. Osim roditelja i odgajatelja u stvaranju stavova o kulturnoj i zavičajnoj baštini bitno je uključivanje šire lokalne zajednice. Suradnjom svih sudionika odgoja i obrazovanje mogu se postići vidljivi i mjerljivi rezultati. Jedan od takvih primjera je projekt „Živi muzej – oživljavanje zavičajne baštine“. 2002. godine u sklopu Arheološkog muzeja u Zadru proveden je projekt kreativno edukacijskih radionica za djecu svih uzrasta. Kako bi se djeci što bolje približio ponuđeni materijal prvo su bile organizirane radionice za odgajatelje i nastavnike. Na ovakav naći organizatori su se pobrinuli da osobe bliske djeci budu upoznati s materijalom i da procijene najbolji naćin na koji bi ga mogli prijeti djeci, ali i njihovim roditeljima. Pri karaju edukacijskog programa zamijećeno je da se predškolska djeca više trude u prisustvu roditelja (Brajćić, 2013).

Prilikom organiziranih posjeta muzejima uz odgajatelja važnu ulogu u usvajanju kulture kod djece ima muzejski pedagog. Njegova uloga je educirati djecu o materijalima i predstaviti im muzej kao životno edukacijski prosto za ućenje. Na taj naćin djeca imaju priliku samostalnim upoznavanjem muzejskih eksponata graditi svoja znanja i istraživati. Posebnu ulogu u djetetovu ućenju imaju interaktivni materijali koji djecu motiviraju na razmišljanje i istraživanje. Ključ procesa ućenja je socijalna interakcija djece s odraslina, ali s predmetima koji ga okružuju. Iz tog razloga važna je uloga muzejskog pedagoga. On planira i organizira aktivnosti za djecu, on je promatrać, suigrać i djetetov motivator kao i odgajatelj. Bitno je stvoriti poticajno okruženje u kojemu se djeca osjećaju sigurno i sretno. Prilikom ovakvih aktivnosti je bitno slušati djecu i ohrabriti ih na sudjelovanje. Muzejski pedagog treba jasno demonstrirati ono što želi naglasiti, treba jasno objašnjavati djeci te odgovarati na pitanja kako bi zadržao interes djece. Na takav naćin djeca zadržavaju interes o određenom sadržaju. Djetetu je važno prepoznati suradnju između svih sudionika odgoja i obrazovanja. Bitno mu je da odnos između odgajatelja, roditelja i muzejskog pedagoga bude uravnotežen i kontinuiran kako bi dijete što bolje i kvalitetnije stvorilo nova znanja. Polazišna toćka svih odgojno-obrazovnih radnika treba biti dijete. Dijete se treba prepoznati

kao individua. Svako dijete ima svoju osobnost, identitet i specifičnosti te ga se treba prepoznati i poticati u svakom obliku (Brajčić, 2013).

Prostorno materijalno okruženje vrtića treba biti poticajno. Time se podrazumijeva konstantno mijenjanje prostora i učenje o njemu, praćenje interesa djece i formiranje odgojno-obrazovnog prostora po njima. Promijene koje nastaju u prostoru trebale bi biti rezultat unutarnje potrebe za samoaktualizacijom. Na odgajateljima je da prepoznaju djetetove potrebe i da budu spremni reagirati u skladu s tim potrebama. Vrtić se uvijek spominje u kontekstu zajednice koja uči, to je mjesto refleksije i učenja odraslih zajedno s djecom. Vrednovanje i samovrednovanje dio su razvoja vrtića, njegovih odgajatelja i djece. Procesom zajedničkog i kontinuiranog učenja svi sudionici odgoja i obrazovanja dijele odgovornost nad njegovim razvojem (Slunjski, 2006).

Upoznavanje vlastitog zavičaja, njegove tradicije i kulture potiče djecu na aktivno sudjelovanje u vlastitoj lokalnoj zajednici. Ponuda materijala koju djeca proučavaju treba biti jasno selekcionirana i predstavljena djeci na način koji će ih potaknuti na razmišljanje i stvaranje mišljenja o naučenom. Vrtić je uz obitelj okolina u kojoj dijete provodi najviše vremena. Iz tog razloga odgajatelji trebaju biti stručnjaci u razumijevanju i prepoznavanju djetetovih interesa kako bi pomogli djeci u njihovom cjelovitom razvoju.

5.1. Zavičajna baština kao poticaj za likovno stvaralaštvo

Odgajitelji, učitelji, profesori likovne kulture Likovnim aktivnostima mogu unijeti kulturnu baštinu u život djece i mladih na jedinstven način. Likovna kultura prepoznatljiva je po raznolikosti svojih sadržaja, a o tome Brajčić progovara na sljedeći način „*Likovno stvaralaštvo, likovni odgoj i obrazovanje kao ljudska djelatnost i dio odgojno-obrazovnog sustava, predstavljaju specifičan medij spoznaje svijeta i vizualne stvarnosti. Preko tog moćnog medija uvodimo djecu i mlade u promatranje i doživljavanje likovnih pojava i likovnih djela, u svijet likovnih ideja i likovne pismenosti, likovnih znakova i poruka*“ (Brajčić, 2002: 79). Likovne aktivnosti i likovno stvaralaštvo trebalo bi dobiti više prostora u sustavima odgoja i obrazovanja jer u svakom ljudskom društvu slika je sredstvo

komunikacije zbog mogućnosti izražavanja ideja, osjećaja, osjeta, pojmova kao i činjenica da omogućuje refleksiju o različitim dimenzijama stvarnosti. Kada razmišljamo o ljudskoj potrebi za komunikacijom i kada se pokušava razmotriti i protumačiti povijest mnogih civilizacija, kada se pokušavaju razmotriti procesi u društvu općenito te razvoj društva uopće. Uočavamo kako komunikacija slikom predstavlja jedan od vrlo učestalih oblika komunikacije među ljudima od veličanstvenih slika na zidovima do dominacije slike na televizijskim ekranima, MMS-a, reklamnih poruka, YouTube-a, i drugih vizualnih sadržaja 21. stoljeća. Uz pomoć likovnih aktivnosti djeca svijet doživljavaju dinamično vlastitim istraživanjem, vlastitim kreativnom uključenošću pri čemu je iznimno važna uloga voditelja likovnih aktivnosti za kvalitetan razvoj djece i mladih. Stoga se likovne aktivnosti smatraju iznimno bitnim u području odgoja i obrazovanja djece i mladih. U suvremenim odgojno-obrazovnim sustavima uloga odgojitelja, učitelja je holistički pristupiti obrazovanju te kompetentno poticati razvoj sposobnosti djece, odnosno utjecati na usvajanje novih znanja, vještina, sposobnosti, vrijednosti i stavova kojima će dijete moći odgovoriti na izazove suvremenog društva znanja i promjena. Upravo zato Hentig obrazovanje vidi kao poticanje čovjeka na djelatan, stvaralački odnos prema svijetu „Obrazovanje je poticanje svih snaga čovjeka kako bi se one preko prisvajanja svijeta u uzajamnom preplitanju i ograničavanju harmonično-ravnomjerno razvile i dovele do samo određujuće individualnosti ili osobnosti koja u svojoj idealnosti i jedinstvenosti obogaćuje čovječanstvo“ (Hentig, 2008).

Likovnim aktivnostima može se utjecati na razvoj sadržaja zavičajne baštine te individualnih kompetencija pojedinca. To znači da djeca likovnim aktivnostima u okviru zavičajne baštine mogu razvijati vlastitu kreativnost i stvaralaštvo, a istovremeno stjecati vještine potrebne za kognitivni i emocionalni razvoj te umjetnički razvoj sposobnost. Pritom se smatra da bi se gore navedene poveznice ostvarile vrlo je važan sadržaj kojemu su djeca izložena da bi oni bili sposobni za pohranjivanje, prijenos i korištenje znanja i iskustva o zavičajnoj baštini kojoj pripadaju (Kuščević, 2015).

Djeca likovne aktivnosti koriste kao jedan od oblika komunikacije sa svojom okolinom. To nam potvrđuju različita gledišta koja govore o urođenoj dječjoj

potrebi za igrom, pogotovo u ranijoj dobi, dok drugi kažu da se djeca likovno izražavaju kako bi izrazili svoje unutarnje izražajne potrebe. Da bi dijete ostvarilo svoj potpuni potencijal potrebno ga je poticati da integrirano razvija sve svoje osjete osobito motoričkim aktivnostima koje su preduvjet za kvalitetne likovne aktivnosti. Djeca se umjetnički izražavaju kako bi izrazila svoje interese i predmete zanimacije. Također u procesu likovnog stvaralaštva djeca istražuju materijale, eksperimentiraju s njima te samostalnim korištenjem ponuđenih materijala stvaraju sliku vlastita okruženja i percepcije (Grgurić, Jakubin, 1996.). Miljak (1996) govori o tome kako se likovno stvaralaštvo u djece može promatrati kroz tri faze. Prva faza odnosi se na djetetovo baratanje predmetima, materijalima, pokretima, zvukovima itd. Ono istražuje, eksperimentira, manipulira, promatra sastav predmeta, njegova svojstva itd. Faza upoznavanja materijala ovisi o dobi djeteta, materijalima ili predmetu. Nakon prve faze upoznavanja nastupa druga faza pod koju spada savladavanje uporabe predmeta i materijala. U ovoj fazi pratimo izraze dječje kreativnosti i likovnog stvaralaštva koji su nerijetko prikaz dječjeg iskustva. Treća faza ovog procesa odnosi se u korištenju starih i novih spoznaja u odnosu na materijale i predmete i upotrebi tih istih znanja prilikom likovnog stvaralaštva.

Likovnost u razvoju djeteta je skup urođenih kvaliteta i sposobnosti. Likovne vještine djeteta temelje se na njegovom razvojnom stadiju. Kreativnost je sposobnost koja se vezuje uz potencijale svakog djeteta te ona ovisi o uvjetima u kojima se djecu potiče na likovno izražavanje (Balić Šimrak, 2016.).

Ako je dijete spriječeno istraživati ljepotu i umjetnost oko sebe to će se u kasnijoj dobi odraziti na njegovu likovnost. Djetetu treba pružiti da se likovno izražava te mu omogućiti okolinu bogatu materijalima kojima ono može manipulirati. Iako ne sadrže svi dječji likovni radovi likovnu estetiku i vrijednosti, oni su neiscrpan izvor dječje likovne komunikacije sa svojom okolinom i neizbježna stavka odgajateljske dokumentacije. Dječja likovna djela iskrena su i spontana, nema laži i izmišljanja, dijete daje svoj stav prema onome što izražava (Grgurić, Jakubin, 1996).

Unazad nekoliko desetljeća uočene su velike promjene u pogledu na paradigme djetinjstva i općenito djetetova razvoja. Konstruktivistička paradigma dovela je

do velikih promjena koje su uvelike utjecale na odgojno-obrazovne institucije te na sami pogled proučavanja i razmišljanja o djetetovu razvoju. Poštivanjem vremena i ritma svakog djeteta moguće je sudjelovati u svim njihovim aktivnostima, projektima te promatranjem djeteta može se pratiti proces njihova razvoja (Balić Šimrak, Bakotić i dr., 2018).

U današnje doba sve je veća prisutnost hrvatske tradicijske kulture u programima predškolskih ustanova. Osim društvenih, materijalnih i jezičnih sadržaja tradicijska kultura proučava velik broj umjetničkih tvorevina nekog naroda. Umjetničke tvorevine nekog naroda sve su prisutnije prilikom stvaranja osjeta za tradicijsku kulturu, umjetnost i vrijednosti nekog naroda. Te vrijednosti duboko su usađene u razvoj identiteta vlastitog naroda kao i same osobe (Balić Šimrak i suradnici, 2016).

Tehnološka dominacija danas današnja je svakodnevica te se sve manje pažnje predaje tradicionalnim zanatima i obrtima koji su temelj hrvatskog umjetničkog stvaralaštva. Sam pojam rukotvorina idealan je način da se tradicijsko stvaralaštvo integrira u današnji obrazovni kurikulum te je ono sve više prisutno u svjetskoj pedagoškoj praksi (Balić Šimrak i suradnici, 2016). Istraživanjem poznatih tradicijskih materijala i tehnika djeca stvaraju iskustvo povezano uz tradicijsku raznolikost motiva i stvaraju si bolju percepciju povijesti i umjetničkog stvaralaštva vlastitog naroda te uz to grade vlastiti kulturološki identitet.

Projektnim učenjem djeca posebnu pažnju pridaju sljedećim stavkama. Bitno je da djeca imaju mogućnost samostalnosti prilikom odabira teme projekta ili problema koji će istraživati. Djeca se aktivno uključuju u sve etape projekta kako što je prikupljanje informacija, njihova interpretacija, povezivanje novih znanja s vlastitim iskustvom itd. Djeci je bitno omogućiti da ostvare proces samo refleksije, promatranje završnog produkta izražavanje svojih razmišljanja i postavljanje novih problemskih pitanja. Ciljevi uključivanja djece u projekte unutar vrtićkih skupina odnose se na stjecanje određenih znanja i predodžbi, razvijanje sposobnosti te usvajanje određenih vještina i poticanje uspješnog socio-emocionalnog razvoja djeteta te unapređenje psihofizičkog razvoja djeteta. Djeca se moraju nalaziti u sigurnom i poticajnom okruženju, moraju imati slobodu prilikom izbora materijala te im se moraju stvoriti optimalni prostorno materijalni

uvjeti. Također djeci se mora omogućiti kvalitetno ozračje za stvaranje socijalnih vještina, razvoj njegove kompetentnost. Tu veliku ulogu ima i kvalitetna suradnja odgojno-obrazovne ustanove s roditeljima i širom zajednicom. Djeca ovakvim projektima stvaraju iskustva i znanja potrebna za razvoj igre, kreativnosti, uče se koristiti različite materijale i stvaraju znanja potrebna za manipuliranje priborom, alatom i rekvizitima te se upoznavaju s novim likovnim tehnikama (Slunjski, 2001).

Da bi se djeca likovno izražavala bitno im je omogućiti slobodu izražavanja. Djeci je bitno da ih se vidi kao zasebne individue koje se vode svojim vlastitim interesima. Treba im se omogućiti da imaju pravo na svoje individualno izražavanje i stvaranje u punom smislu riječi. Kada djeca promatraju svoju okolinu oni stvaraju vlastitu interpretaciju te okoline, poistovjećuju se njome te se to odnosi na njihovo likovno stvaralaštvo i interpretaciju viđenoga.

5.2. Uloga odgajatelja u poticanju likovnog stvaralaštva

Kvaliteta odgojno-obrazovnog procesa ovisi o stručno osposobljenim osobama koje ga provode. Odgajatelji su uz ostale stručne suradnike glavni pokretači odgojno-obrazovnog procesa u vrtiću. Oni stručno promišljaju i razrađuju plan i program odgoja i obrazovanja u vrtiću kako bi djeci stvorili što sigurnije i stimulirajuće okruženje za rast i razvoj.

Odgajatelji su bitan čimbenik u poticanju djece na likovno stvaralaštvo i izražavanje. Oni su zaduženi za praćenje dječjih interesa, osmišljavanje aktivnosti na temelju njih, prikupljanje materijala i njihovu ponudu sve u svrhu poticanja djece na likovno stvaralaštvo (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014).

Herceg (2010) govori o tome kako likovno stvaralaštvo u vrtiću utječe na razvoj dječje kreativnosti, ali i općenito na njihovu kreativnost. Djeci je potrebno omogućiti istraživanje svoje okoline njihovim osjetilima, odnosno vizualnom percepcijom. Treba ih poticati na izražavanje vlastita kreativna mišljenja te drugih likovnih sposobnosti. Odgajatelj ima zadatak upoznati djecu s različitim likovnim tehnikama, omogućiti im izražavanje njima tj. samostalno izražavanje i

eksperimentiranje s materijalima, upotrebu novih materijala i sredstava itd. (Novaković, 2015).

Da bi i se odgojno-obrazovni proces pozitivno odrazio na djetetov rast i razvoj, odgajatelj koji ga provodi mora biti suvremena individua spremna na rad na sebi i stručno usavršavanje. Odgajatelj treba biti stručnjak u svojem području rada koji je upoznat sa širom kulturom, inovativan je, sluša i promatra potrebe djece, na djecu gleda kao individue te treba posjedovati znanja koja mu olakšavaju rad u skupini pa tako i stručna (likovna) i metodička znanja. Prema Herceg (2010) odgajatelj je organizator i kreator odgojno-obrazovnog procesa. On je prenositelj vrijednosti i vještina, uči zajedno s djecom te prati njihov razvoj i daje im povratne informacije cijelu godinu.

Odgojno-obrazovni proces je dinamičan i nepredvidljiv. Odgajatelji iz tog razloga moraju biti brzi, efikasni fleksibilni kako bi se što bolje prilagodili novim situacijama. Fleksibilnost odgojno-obrazovnog procesa, ali i samog odgajatelja spominje se u načelima Hrvatskog nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014). Osim fleksibilnosti za nove situacije odgajatelj mora biti kompetentan na mnogo područja. On treba koristiti znanja koja se odnose na djetetov rast i razvoj, znanja koja se odnose na sam proces rada u odgojno-obrazovnoj skupini, korištenje suvremenih metoda rada i tehnologija sve s ciljem poticanja cjelovitoga razvoja djeteta.

Uloga odgajatelja prolazila je mnoge procese promjena. Kako se u prošlosti mijenjao doživljaj djeteta i djetinjstva tako se i mijenjala uloga odgajatelja. Nacionalni kurikulum ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja piše o tome kako odgajatelji trebaju biti izloženi novim sadržajima, proučavati nove pristupe učenja te se trebaju profesionalno usavršavati. Kod kvalitetnog odgajatelja potrebno je kontinuirano preispitivanje vlastitog rada, nadogradnja znanja odnosno potrebno je konstantno provoditi samorefleksiju i samo vrednovanje kako bi se sam proces rada poboljšao. Takvim radom na sebi dolazi se do cjeloživotnog učenja koji je temelj profesionalnog razvoja odgajatelja. Provođenje aktivnosti povezane s likovnim stvaralaštvom ovise o profesionalnom razvoju odgajatelja na likovnom području. Od odgajatelja se očekuje da produbljuje svoja znanja, sposobnosti i kompetencija kako bi što bolje mogao

provoditi likovni odgoj u skupini. Prilikom provođenja likovnih aktivnosti odgajatelj treba omogućiti djetetu priliku za vlastito tumačenje likovnih radova. Ovakvim oblikom rada utječe se na razvoj dječje kreativnosti i izražavanja. Ciljane likovne aktivnosti moraju biti usmjerene prema cjelovitom dječjem razvoju. Dječji radovi trebaju biti izloženi na panou dječjeg vrtića ili u nekom drugom obliku. S djecom je potrebno razgovarati o njihovim radovima kako bi oni što bolje mogli pratiti razvoj vlastita likovna stvaralaštva. Razgovorom o sadržaju dječjeg rada odgajatelj ima priliku u potpunosti shvatiti djetetov doživljaj svijeta i njegovo shvaćanje vlastite okoline. Prilikom proučavanja djetetova rada, načina upotrebe materijala i ponuđenih sredstava prati se razina djetetovog likovnog razvoja i interesa prema ovakvim aktivnostima (Đuranović i sur., 2020). Igra je djetetov najprirodniji način učenja. Dijete u igri eksperimentira, istražuje i promatra svijet oko sebe „Širom otvorenih očiju“. Ono igrom razvija svoju maštu i na takav kreativan način izražava svoje vlastito iskustvo svijeta. Samostalnost prilikom odabira materijala, tehnika i motiva izražavanja bitna je stavka prilikom djetetova likovnog stvaralaštva. Osim samostalnosti da bi se dijete što kreativnije izrazilo bitna je i odgajateljeva konstantna podrška u svim aktivnostima.

5.3. Zavičajna baština kao poticaj za glazbeno stvaralaštvo

Uz likovno stvaralaštvo, glazbeno je stvaralaštvo jedan od najrasprostranjenijih oblika umjetničkog izražavanja. Uspavanke i brojalice prvi su glazbeni oblici s kojima se djeca susreću. Zbog svojeg sadržaja, ritma i ostalih elemenata glazbene aktivnosti djecu potiču na sudjelovanje i uključivanje u njih. Kako je zavičajna baština povezana s glazbenim stvaralaštvom i što sve spada pod glazbeno stvaralaštvo govore slijedeća poglavlja.

Hrvatska enciklopedija (2020) navodi da se značenje riječi folklor (eng. folklore, od folk: puk, narod i lore: nauk, znanje), odnosi na „*stvaralaštvo utemeljeno na tradiciji neke kulturne zajednice, koja pojedinci ili skupine uče i reproduciraju pretežno usmeno, oponašanjem ili na neki drugi (neškolorani) način, a njime se izražava kulturni i socijalni identitet zajednice. U širem smislu folklor označava narodnu (pučku) kulturu*“. U Hrvatskoj kulturi riječ folklor odnosi se na

tradicijsku umjetnost pod koju spadaju književnost (usmena ili pučka književnost), glazba (folklorna ili narodna glazba), plesovi (folklorni ili narodni ples), dramaturgija (folklorno kazalište) te likovnog stvaralaštva (folklorni likovni izraz).

Dječje stvaralaštvo koje je povezano s narodnom umjetnosti ili kulturnom baštinom pod utjecajem je djetetove uključenosti u svoju zajednicu. Uključenost djece u stvaralaštvo bilo ono likovno ili glazbeno zaokupljali su područja istraživanja mnogih istraživača. Iako je ova tema zanimljiva za pisanje pojedinih znanstvenih i stručnih radova ona je još uvijek relativno slabo znanstveno istražena. U prošlosti prikupljeni su mnogi zapisi pjesama, plesova i igara koja danas služe kao polazište rada s djecom. Djeca pjevanjem, sudjelovanjem u dramskim igrama, glazbenim aktivnostima, brojalicama, igrama riječima, instrumentima i predmetima istražuju glazbu svog podneblja, a ujedno uče o zavičajnoj baštini svog kraja (Knežević, 1993).

U glazbeno stvaralaštvo predviđeno za djecu ubrajaju se uspavanke, brojalice, rugalice, igre imitacije itd. Knežević (1993) piše o tome kako se u nematerijalnu kulturnu baštinu ubrajaju igre prstima, brzalice, ritmične igre, dječje pjesme, prigodne pjesme vezane uz vjerske i svjetovne običaje, dječje igre i slično. U materijalnu kulturnu baštinu povezanu s folklorom ubrajaju se dječji instrumenti, prigodni rekviziti i oprema, narodna nošnja i frizure, likovno stvaralaštvo i razna druga umijeća materijalne tvorbe.

Elementi zavičajne baštine imaju vrijedna područja koja se danas koriste u pedagoškoj praksi. Tu veliku važnost imaju dječje igre s pjevanjem. One motiviraju djecu na uključivanje u glazbene aktivnosti, njihovo raspoloženje i razvoj cijelog njihovog psihofizičkog sustava. Kod igra s pjevanjem važan je njihov sadržaj. On mora biti bogat tematski, zanimljiv i treba poticati djecu na razvoj njihove kreativnosti, izražajnosti, maštovitosti i stvaralaštva. Knežević (1993) u svojoj knjizi „*Naše kolo veliko, dječje igre s pjevanjem*“ piše o različitim igrama koje dijeli na igre biranja, pogađanja, oponašanja, pokreta i različitih improvizacija.

Glazbene igre osobito igre pjevanjem važan su dio glazbenog odgoja djece u vrtićima. Područja na koja igre s pjevanjem utječu su razvoj sluha, glasa,

obogaćivanje rječnika te proširivanja spoznaja o svojoj kulturnoj zajednici. Uobičajeno je da se u ovakve igre ukomponiraju pokreti kako bi se igre s pjevanjem što bolje provele. Prije provođenja igri s pjevanjem bitno je usmjeriti pozornost na sposobnosti djece prilikom izvođenja radnji (Manasteriotti, 1986). Cilj igre pjevanja je postići atmosferu koja je uzbudljiva, opuštajuća i ugodna. Poticanje igara s pjevanja u potpunosti zadovoljava potrebe djece da plešu, pjevaju, slušaju glazbu i igraju pravila. Često tim igrama prethode igre imitacije i prerusavanja (Gospodnetić, 2015).

Uključivanje djece u aktivnosti koje uključuju glazbu i glazbeno stvaralaštvo ovisi o ponuđenom sadržaju, načinu ponude i izvedbe odgajatelja. Raznovrsnim glazbenim igrama postiže se atmosfera koja je poticajna i ugodna za izražavanje djece. Djecu se glazbenim igrama potiče na izražavanje, kreativnost i stvaranje novih znanja.

5.4. Glazbeni sadržaji u istraživanju zavičajne baštine

Ovo poglavlje proučava glazbene sadržaje koji se najviše koriste u planiranju odgaja i obrazovanja unutar vrtića. U njih spadaju: brojalice, uspavanke, dječje pjesme, dječje igre s pjevanjem, uključivanje djece u narodne običaje, dječja narodna nošnja, narodni plesovi za djecu te dječje sviranje na tradicionalnim instrumentima.

Malešnice su tradicionalne pučke pjesmice koje su prisutne unutar mnogih naroda. Te pjesme prenose se s koljena na koljeno, vrlo su stare i sadržaji teksta im mogu varirati od područja na kojem se pjevaju. One gotovo uvijek proizlaze iz igre te iziskuju aktivno sudjelovanje u njihovoj izvedbi od strane djeteta i odraslih. Malešnice su tvorevine odraslih koji su inspirirani djetetovim ponašanjem, a pritom bude interes kod djece i njihovo aktivno sudjelovanje u praćenje ritma ili ponavljanje slogova. Malešnice su prethodnice uspavanki, brojalice, nabrojalice, rugalica i zagonetki (Crnković, 1998).

Brojalice se kao i malešnice javljaju u mnogim kulturama diljem svijeta te se prenose generacijski. „*Brojalica je sredstvo igre, poticaj za igru, dopuna igri i igra sama.*“ (Peteh, M., 2007., str. 13).

Sama brojlica odnosi se na kraću glazbenu tvorevinu koja je bogata ritmom, melodijom i humorom. Humor i ritam elementi su koji djecu najviše motiviraju na upotrebu brojlica u svojim aktivnostima i igrama. Za brojlice je još karakteristično da su one vrsta umjetničko-književnog teksta. Njihov tekst je kratak, koriste se kao ritmičke i govorne igre, obogaćene su onomatopejama i motiviraju djecu na stvaralaštvo. Mjera brojlica određuje se pokretima ruke odnosno pljeskanjem, a tekst govorom. Brojalice se najčešće koriste u grupnim igrama gdje se koriste kao sredstvo za početak igre, podjele i odabira uloga. Posljednji slog brojlica definira tko je odabran za koju ulogu te je karakteristično njegovo glasno izgovaranje. Ovakav način igre kod djece dulje razdoblje zadržava interes jer im je bitno poštivanje pravila koje nalaže neka igra. Ubrzavanjem brojlica djeca stvaraju momente napetosti zbog zadnjeg sloga koji ima odlučujuću moć (Gospodnetić, H., 2015).

Zbog svojeg sadržaja, humora i jednostavnosti brojlice svoje mjesto pronalaze svakodnevno u dječjim igrama i aktivnostima. Danas je uporaba brojlica sve prisutnija i koriste se u raznim situacijama. Osim na materinjem jeziku sve je veća upotreba brojlica i na stranim jezicima zbog sve veće dostupnosti novih sadržaja. Osim brojlica postoje i drugi glazbeni oblici koji motiviraju djecu na glazbeno stvaralaštvo povezano s tradicijom i kulturom. Knežević (1993) piše o tome kako su uspavanke glazbeni oblik koji je izravno namijenjen djeci. One se uglavnom povezuju s pjesmama koje su melodijom i tekстом prilagođene uzrastu djece koja ih sluša. Njihove glavne karakteristike su osjećajnost, buđenje osjećaja ugone i topline te senzibilitet prema djetetu. Tekst uspavanki je lako pamtljiv te ih odrasli prenose na svoju djecu. Svako područje ima uspavanke koje su povezane s njihovom kulturom i tradicijom.

U radu s djecom rane i predškolske dobi sve polazi od njihovih interesa i zanimanja. Dječje pjesme tako su glazbeni oblik za koji je karakteristično da su jednostavnih ritmičkih i glazbenih oblika. Teme pjesama obično opisuju radne navike ljudi, njihovu svakodnevicu ili se povezuju sa životinjskim i biljnim svijetom. Slično kao i kod ostalih glazbenih oblika dječje pjesme predaju se usmenim putem (Knežević, 1993).

Iako se danas djecu potiče na provođenje vremena u prirodi i vanjskom prostoru, za razliku od prošlosti sve manje vremena provodi se na vanjskome prostoru. Igram na vanjskom prostoru osmišljene su raznovrsne igre. Takvom igrom stvorene su dječje glazbene igre koje opisuju zajedništvo među djecom kroz njihovu igru i druženje. Dječje glazbene igre iz davnina sačuvali su odgajatelji, učitelji i pedagozi prateći i dokumentirajući djecu u njihovim spontanim igrama. Cilj ovakvih igara je postići ozračje u kojoj se djeca osjećaju ugodno, neopterećeno, ispunjavaju slobodno vrijeme, potiče ih se na druženje i komunikaciju s drugom djecom itd. Jedna od specifičnih karakteristika ovih igara je da one svojom strukturom pripadaju glazbeno didaktičkim igrama (Gosponetić, 2015).

Glazbeno-didaktičke igre koriste se kao poticaj razvoja, počevši od fine i grube motorike, kognitivnog razvoja, socio-emocionalnog razvoja te razvoja ličnosti o samopouzdanja (Blašković, Đaić, 2018).

Knežević (1993) piše o tome kako se glazbeno-didaktičke igre češće javljaju kod djece starije dobi. Ovakve igre obično nastaju u slobodno vrijeme, u prirodi, za vrijeme obiteljskih i blagdanskih prigoda. Sadržajno su bogate imitacijom, biranjem sudionika, pokretima u prostoru i praćenjem ritma. Slično kao i kod brojalica one postižu neizvjesnost i iščekivanje kod djece te su iz tog razloga zanimljive. Ovakvi glazbeni oblici jedni su od najznačajnijih oblika tradicijskog stvaralaštva, a najpoznatije među njima su „Ide maca oko tebe“ i „Ringe, ringe jaja“, „Naokolo šalata“ itd.

Učeci o narodnim običajima djeca stječu osjećaj pripadnosti i validacije unutar svoje zajednice. Dječje narodno stvaralaštvo proizlazi izravno iz njihove pozvanosti i uključenosti u narodne običaje. Potrebno je djecu od najranije dobi uključivati u folklor i običaje jer upravo to potiče njihovu maštu i stvaralaštvo. Uključivanje djece u narodne običaje u prošlosti provodilo se oblačenjem djece u narodne nošnje, učenjem tradicionalnih napjeva, imitiranjem folklornih obreda. Ovakav oblik uključivanja djece tradiciju zajednice posebno se odvijao na prigodne blagdane ili na dane kada su se štovali pojedini svetci. (Knežević, 1993). Uz navedene glazbene oblike usko se povezuju i narodne nošnje pojedinih područja. Nošnje se odnose na odjeću koju su djeca svakodnevno nosila prilikom

obavljanja svojih obveza, ali i na svečane nošnje koje su se nosile prilikom obilježavanja svečanosti. Ovisno o području s kojeg dolaze dijelovi narodne nošnje mogu varirati i biti različiti. Neki od standardnih dijelova nošnje za dječake sjevernog Jadrana su široke hlače tamno plavog ili crnog materijala i kraćih nogavica koje su bile stegnute u struku i stvarale su meke nabore. Bijela košulja s prslukom i muška kapa s resicama. Djevojčice su imale bogatiju nošnju koja je bila sačinjena od bijele košulje preko koje ide suknja izrađena od sukna. Suknja je visila na naramenicama te se širila u zvonolikom obliku, a u struku je bila stegnuta vunanim pojasom. Djevojke su svoju nošnju dodatno ukrašavale raznim kovinama i nakitom, a glavu su pokrivale manjom kvadratnom maramom koja se vezala na poseban način (Croativ, 2020).

Narodni plesovi jedni su od zahtjevnijih glazbeno-scenskih oblika. Za izvođenje narodnih plesova potrebni su spretnost, znanje i vještinu. Kod narodnih plesova potrebno je biti upoznat s oblikom plesa, njegovim stilom i zahtjevnošću kako bi se što bolje prenijeli mlađim generacijama. Ples je vrsta komunikacije među ljudima u kojoj prevladavaju i verbalna i neverbalna komunikacija. Plesovi se razlikuju po svojim karakteristikama, a oni mogu biti spontani plesovi, obredni plesovi i plesovi karakteristični za pojedino područje. Prenošenje narodnih plesova na djecu odvija se iz više razloga, a neki od njih su rekreativne prirode ili zabavne, a pritom se njeguje pripadnost rodnom kraju ili zavičaju (Knežević, 2005).

Afiniteti djece prema sviranju raznih instrumenata javljaju se vrlo rano. Dijete koje ima interes prema glazbi i melodiji već u dobi od tri godine može razlikovati melodiju, ritam, glasnoću i boju tona. Kod djece u vrtićima aktivnosti sviranja instrumenata mogu se provoditi na materijalima koji se pronalaze u prirodi npr. udaraljke od drveta, sviranje na vlasi trave, prirodne zvečke, lončići, tegle itd. Razdoblje koji djeca provedu u vrtiću prije polaska u školu bitno je ispuniti raznovrsnim poticajima i materijalima te ga ispuniti igrom i istraživanjem kako bi se dijete što bolje upoznalo sa svojom okolinom (Knežević, 1993).

Kod glazbenih aktivnosti s instrumentima razlikuju se aktivnosti na instrumentima koje su djeca samostalno izradila i na instrumentima koje su odrasli izradili. Djecu je potrebno izlagati glazbenim igračkama kako bi što prije započela

svoje glazbeno obrazovanje koje se s vremenom može razviti u kompleksnije glazbeno stvaralaštvo kod djece (Miholić, 2014).

Glazbeni sadržaji bogati su izvor poticaja za djecu. Njima djeca razvijaju ritam, govorno se izražavaju, bogate svoj rječnik i uče o vlastitoj kulturi. Primjereno osmišljeni i ponuđeni sadržaji mogu biti temelj uključivanja i učenja djece o lokalnoj zajednici i zavičajnoj baštini.

6. ZAVIČAJNA BAŠTINA U LIKOVNOM I GLAZBENOM IZRAŽAVANJU DJECE

Temom ovog diplomskog rada istražuje se očuvanje zavičajne baštine u likovnom i glazbenom izražavanju djece. Teorijskim dijelom prikazani su elementi koji spadaju pod kulturnu i zavičajnu baštinu te kako se oni mogu primijeniti u likovnom i glazbenom stvaralaštvu. Hrvatska je zemlja bogate materijalne i ne materijalne kulturne baštine. Fokus empirijskog dijela rada stavlja se na očuvanje zavičajne baštine likovnim i glazbenim stvaralaštvom uz korištenje elemenata čakavskog narječja. Jezik to jest njegova narječja spadaju pod elemente nematerijalne kulturne baštine. Svaki kraj ima svoje narječje, naglaske i specifične riječi. Primjeri dobre prakse uvode nas u empirijski dio rada koji istražuje korištenje zbirke pjesama na čakavskom narječju u svrsi poticanja djece na likovno i glazbeno izražavanje.

6.1. Primjeri dobre prakse

Primjeri dobre prakse u vrtićima služe da bi imali što bolji uvid u rad odgajatelja i djece. Primjeri dobre prakse mogu biti razni projekti unutar vrtića, projekti sa širom zajednicom ili individualni projekti. Ovakvim oblikom rada odgajatelji imaju priliku prezentirati zajedno s djecom ono što se provodi unutar vrtića na jedan zanimljiv i poučan način.

Dječji vrtić Rijeka poznat je po svojim projektima koji istražuju raznovrsne domene dječjeg razvoja i područja interesa kako bi roditeljima što bolje prezentirali interese djece. Ovakvi projekti u dječjem vrtiću Rijeka započeli su još 2016. godine te se održavaju dan danas. Na internet stranicama Dječjeg vrtića Rijeka mogu se pronaći razne informacije pa tako i zbornici radova iz 2016. i 2017. godine kao i katalozi koji prezentiraju program „Tjedna dobre prakse“ iz 2018., 2019., 2020., 2021. i 2022. godine. Tjedna dobre prakse koji se održavao 2021. godine bio je vrlo bogati ponudom sadržaja i radionicama. On se održavao od 12. travnja 2021. – 16. travnja 2021. godine. Tih pet dana odgajatelji i roditelji mogli su sudjelovati u raznovrsnim predavanjima i radionicama. Prvog dana na

predavanju se prezentirala tema „Maškare ča moru maškare – Njegovanje tradicije karnevala u našem kraju“. Cilj ovog predavanja bio je prikazati aktivnosti u kojima djeca mogu sudjelovati za vrijeme karnevala. Također cilj ovog predavanja bio je upoznati sve sudionike s tradicijom karnevala u Rijeci kao i uključenost djece u njezino održavanje. Ovakvim oblikom rada nastojala se postići suradnja s roditeljima, ali i sa širom zajednicom. Većina odgojno-obrazovnih skupina dječjeg vrtića Rijeka sudjeluje s djecom u maloj karnevalskoj povorci što nam govori o njihovoj uključenosti u očuvanju ovog djela tradicije na Kvarneru (Dječji vrtić Rijeka).

Drugog dana održavanja „Tjedna dobre prakse“ održana je prezentacija kojom je prikazana tema „Povedajmo na čakavski – građanski odgoj u dječjim vrtićima grada Rijeke“. Ova prezentacija prikaz je projekta koji se provodio od 2019. godine. U ovaj projekt bile su uključene odgajateljice iz tri ustanove: Dječji vrtić Rijeka, Dječji vrtić Sušak i Dječji vrtić More te su govornice čakavskog dijalekta. Cilj ovog projekta bila je razmjena iskustava između odgajatelja o temi očuvanja čakavskog dijalekta u odgojno-obrazovnim skupinama. Odgajatelji su također imali priliku razmjenjivati raznu literaturu na čakavštini. Prezentacijom su odgajateljice prikazale skup sakupljenih stihova pod naslovom „Mića mala gre v Riku“, a veliki utjecaj prilikom izrade imale su odgajateljice koje su uključene u skupinu „Povedajmo na čakavštini“. Ova prezentacija imala je prikaz gostovanja autorice čakavskih slikovnica Jadranke Cetine, gostovanja vrtića Bulevard i prikaz slikovnice „Gromiške mlikarice“ (Dječji vrtić Rijeka).

Barbara Argentin Štiglić autorica je slikovnice „To ti nije riba / To ti ni ni riba“. Slikovnica je nastala 2017. godine u sklopu projekta „Rujan va Škrljevu“. Ovaj projekt organizira se pod upravom Katedre Čakavskog sabora „Bakarskog kraja“ kako bi se potaknuli godišnji susreti malih čakavaca. 2017. godine održan je 12. susret ovakvog oblika i u ovome projektu sudjelovalo je osam osnovnih škola i jedan dječji vrtić. Ova manifestacija dodatno nastoji motivirati okupljanje malih čakavaca raznim radionicama, jezično komunikacijskim aktivnostima, pisanjem i izražavanjem na dijalektu kao i pjesmama i plesom. Djeca su se imala prilike izražavati likovnim aktivnostima te su njihovi radovi obogaćeni motivima Bakarskog podneblja. Ova slikovnica nastala je pisanjem teksta na standardnom

hrvatskom jeziku kao i na čakavskom dijalektu s ciljem promoviranja čakavskog govora tog podneblja. Tema ove slikovnice je očuvanje okoliša, podizanje ekološke svijesti kod djece te održavanje čistoće bakarskog podmorja. Specifičnost ove slikovnice nalazi se u ilustracijama koje su izradile djeca pod vodstvom same autorice ove slikovnice, a primjer ilustracije iz slikovnice može se vidjeti sa slike 1. Ovakav tip slikovnice osim što motivira djecu na razvoj svijesti o lokalnoj zajednici u kojoj dijete odrasta, ona motivira djecu i na razvoj spoznaja o okolišu i njegovu očuvanju. Ovakve slikovnice obogaćuju djetetov govor u dva aspekta, onaj lokalni i nacionalni stoga ovaj projekt ima važnu ulogu u odgojno-obrazovnom procesu, ali ujedno i u procesu očuvanja lokalne čakavštine (Argentin Štiglić, 2017).

Slika 1: Likovni uradak prikazan u slikovnici „To ti nije riba / To ti ni riba“

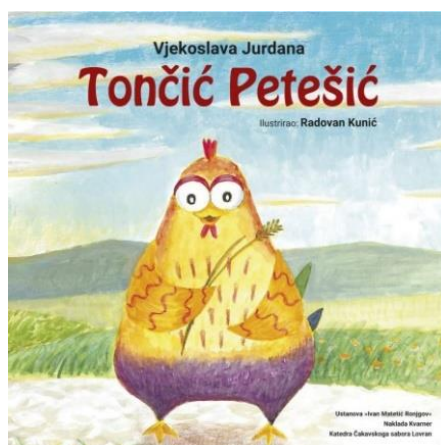
„Mići Halubajski zvončari“ je slikovnica koja je nastala pod autorstvom Tatjane Udović. Ova slikovnica nastala je u sklopu udruge za kulturu „Ča?“ povodom obilježavanja Sv. Antona 17.01.2022. godine. Slikovnica je prvenstveno promovirana online medijima i video zapisom koji se može pronaći na You Tube kanalu udruge pod nazivom „ Mići Halubajski zvončari“. Ova slikovnica nastala je s ciljem promoviranja običaja s područja Halubja te su u slikovnici opisani običaji zvončarske tradicije koji se prenose s generaciju na generaciju. Preteča ove slikovnice bila je slikovnica iz 2012. godine „Halubajski zvončari“ iste autorice. U ovoj slikovnici autorica stavlja naglasak na mlađe generacije u očuvanju ove tradicije te je priča pisana na čakavštini kako bi se očuvala kultura

njihova dijalekta. Ova priča djecu primorskog kraja motivira na stvaranje dubljih spoznaja o ovoj tradiciji, ali i njezinom samom značenju za ovaj kraj. Slikovnica „Mići Halubajski zvončar“ sa slike 2. uvelike doprinosi očuvanju hrvatske kulturne baštine, kao i zavičajne baštine halubajskog i kastavskog područja zbog zaštite UNESCO-a pod kojom se nalaze Halubajski zvončari (Udović,2022).

Slika 2 . : Naslovnica slikovnice „Mići Halubajski zvončari“

Slikovnica „Tončić Petešić“ sa slike 3. je slikovnica napisana na čakavskom narječju odnosno specifičnom liburnijskom ekavskom dijalektu. Autorica ove slikovnice je Vjekoslava Jurdan, a slikovnica je nastala pod vodstvom Udruge „Ivan Matetić Ronjgov“. Radnja ove slikovnice prati nestašnog pjetlića Tončića na njegovu putu odrastanja. Pouka ove slikovnice nalazi se u savjetima koje Tončić dobiva od svojih roditelja osobito od svog oca Zvaneta. Otac ga poučava tome da odrastanje nije lako, ali ako bude slušao svoje roditelje i savijete starijih od sebe njegov put odrastanja biti će bezbolan. Ova priča bogata je lakim stihovima i humorom te je svojim stilom pisanja primjerena za rad s djecom vrtićke i školske dobi. Slikovnicu prati i CD koji na sebi sadrži poseban song na istarskoj ljestvici kao i audio verziju igrokaza. Na kraju slikovnice nalazi se mali rječnik čakavskih riječi (Jurdan, 2017).

Slika 3 : Naslovnica slikovnice „Tončić Petešić“

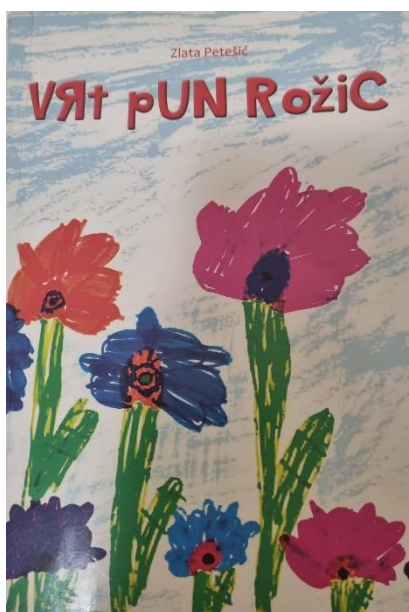
Projekt „Čabeceda“ nastavak je projekta „Ki je ki va istarskoj čakavici?“. Ovaj projekt nastao je u sklopu OŠ Juraja Dobrile u akademskoj godini 2020./2021.. „Čabeceda“ je maleni rječnik istarske čakavštine tiskan u obliku brošure te je nastao više mjesečnim istraživanjem koje je provedeno u školama kroz zavičajnu nastavu Istarskoj županiji. Iako je ovaj projekt proveden u školama on se lako može primijeniti i u vrtićkim ustanovama suradnjom s roditeljima i djecom. Ovaj rječnik nastao je analizom i iščitavanjem istarskih pjesama te prevođenje riječi. Učenici koji su sudjelovali na ovome projektu iz prevođenje riječi osmišljavali su ilustracije za ovaj rječnik kako i ilustracije koje su se oslikavale na razne vrećice i jastučnice koje su kasnije iskorištene za uređenje prostora u školi. Prikaz „Čabecede“ i ilustracija u njoj možemo vidjeti sa slike 4. (Boljunčić, Perković, 2021).

Slika 4 : Ilustracija „Čabecede“

Postoji još mnoštvo slikovnica, audio prikaza raznih slikovnica i igrokaza koji proučavaju teme očuvanja zavičajnosti na području Kvarnera. Neki od autora koje je još bitno spomenuti : Drago Gervaris, Vedran Ružić, Vedran Đekić, Vjekoslav Vojo Rajović, Zlata Petešić i mnogi drugi. Upravo slikovnice i radovi ovih autora mogu se upotrebljavati u raznim aktivnostima u sklopu odgojno-obrazovne prakse kako bi se djecu potaknulo na očuvanje zavičajnosti.

Za kraj važno je spomenuti autoricu Zlatu Petešić. U sljedećem djelu rada prikazuje se zbirka pjesama „Vrt pun Rožic“ i njezina implementacija u radu s djecom predškolske dobi. Zlata Petešić rođena je 12.07.1949. godine u Rijeci. Ona se cijeli svoj život ponosi svojim trsatskim i škrljevim korijenima te ih često spominje u svojim djelima. Od najranije dobi Petešić je sudjelovala u pisanju pjesmica i glumi što se odrazilo na njezin današnji rad. Prva zbirka pjesama „Čigova san“ tiskana je 2009. godine. Druga zbirka sa slike 5. „Vrt pun rožic“ koja je namijenjena djeci predškolske i školske dobi. Petešić je aktivni član Čakavskog Sabora Bakarskog kraja i kluba prijatelja Grada Trsata (Petešić, 2018).

Slika 5 : Naslovnica slikovnice „Vrt pun rožic“

„Vrt pun rožic“ vesela je zbirka pjesama koja predstavlja stvaralaštvo Zlate Petešić. Pjesme koje se nalaze u ovoj zbirci obiluju motivima djetinjstva autorice

kojeg je provela na Škrljevu te motivima Trsata na kojemu sada živi i stvara. Ljubav prema zavičaju i svojim korijenima ova autorica neprestano ističe te joj ona neiscrpan izvor stvaralačkih ideja. Zbirka obiluje motivima cvijeća stoga i nosi navedeni naslov, a pjesme su obogaćene ilustracijama djece što je doprinijelo autentičnosti i skladnosti ove zbirke. Ova zbirka pjesama podijeljena je na 3 cjeline. Prvi dio zbirke „Vrt pun rožic“ prikazuje sedamnaest pjesama koja prate tematiku primorske flore i bogate su cvjetnim motivima. Drugi dio zbirke „Primorje moje“ bavi se ljubavlju autorice prema primorskom kraju i moru. Ovaj dio zbirke obiluje motivima kao što su bura, kamen, smokva, more, ribari i tako dalje. Osobitu povezanost sa svojim krajem autorica opisuje u pjesmi „Volin Trsat“, a ljepotu čakavskog dijalekta autorica opisuje u pjesmi „Moja beseda zdušno brani“. Treći dio zbirke sadrži dvanaest pjesama, a zove se „Kada sam bila mića“. Sam naziv ovog djela zbirke piše o djetinjstvu autorice. Pjesme koje se nalaze u ovome dijelu zbirke prate najupečatljivije događaje autoričinog djetinjstva (Petešić,2018).

Ova zbirka pjesama namijenjena je djeci predškolske i školske dobi zbog svojih vedrih i lakih nota. Urednica ove zbirke poručuje da ih ne obeshrabruje škrljevska čakavština kojom je ova zbirka pisana već da dopuste da se njihova srca ispune toplinom riječi koju Petešić prenosi u svojim djelima. Ilustracije su posebna vrijednost ove zbirke te su one djelo djece iz dječjih vrtića „Bambi“ Škrljevo, „Ribice“ Kostrena, „Čavilć“ Čavli i školaraca iz osnovne škole „Trsat“ (Petešić, 2018).

Ovim dijelom stiglo se do kraja teorijskog dijela rada te će se slijedeća poglavlja posvetiti prikazu očuvanja zavičajne baštine u odgojno-obrazovnim skupinama likovnim i glazbenim izražavanjem uz uporabu upravo ove zbirke pjesama.

6.2. Predmet proučavanja i karakteristike rada u skupini

Empirijski dio rada provodio se u dječjem vrtiću „Bambi“ Škrljevo. Rad s djecom provodio se kao trotjedni projekt u kojemu su djeca aktivno bila uključena u odabir i obradu pjesmica na čakavskom dijalektu likovnim i glazbenim aktivnostima. Do odabira ove teme došlo je zbog česte uključenosti djece iz Dječjeg vrtić „Bambi“ u projekte i radionice Grada Bakra koji ih poziva na razne manifestacije u kojima djeca mogu pokazati svoje vještine u govornom i glazbenom izražavanju na čakavskom narječju. Rad s djecom najviše se provodio se u skupini „Tratinčice“, obližnjem igralištu i željezničkoj postaji „Škrljevo“. U ovome projektu sudjelovalo je 24 djeteta, od čega je 11 djevojčica i 13 dječaka u dobi od četiri do sedam godina. Ukupno 18-ero djece bili su školski obveznici. Praktični dio ovoga rada odvijao se u razdoblju od 02.05.- 20.05.2022. godine.

U početku ovog projekta djeca su imala priliku proučiti zbirku „Vrt pun rožic“. Ova zbirka kod djece je privukla veliki interes zbog svojih zanimljivih ilustracija i boja. Nakon proučavanja ponuđenih pjesama dogovoru s djecom odabrane su dvije koje su bile „Pupa“ i „Cugi“.

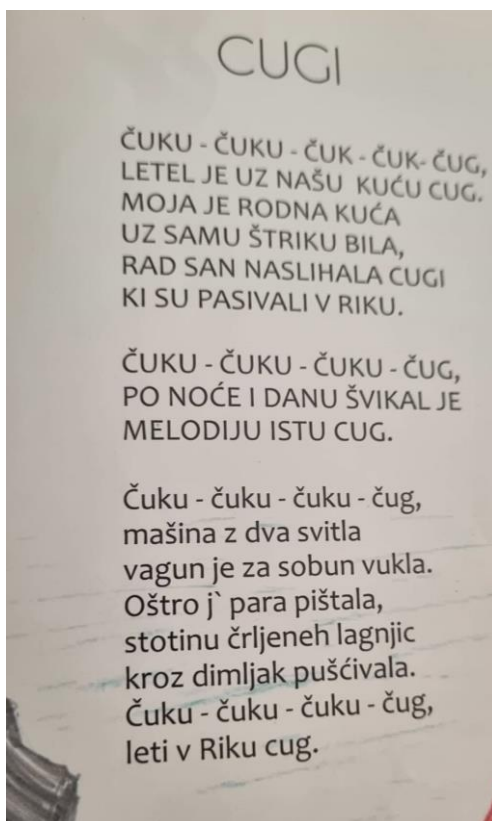
Cilj empirijskog dijela rada bio je potaknuti djecu da se elementima zavičajne baštine koji su povezani s čakavskim narječjem izražavaju likovnim i glazbenim aktivnostima. Osim što su djeca imala prilike sudjelovati u ovakvim aktivnostima, poticalo ih se na bogaćenje likovnog i glazbenog jezika, bogaćenje vlastitog rječnika, provjeravanje znanja o čakavskom narječju, prepoznavanje motiva iz vlastite okoline itd.

6.3. Prikaz pjesama „Cugi“ i „Pupa“

Prilikom odabira pjesama koje su djeca obrađivala likovnim i glazbenim aktivnostima naglasak se stavljao na pjesme koje su vezane uz djetinjstvo koje je autorica Petešić provela na Škrljevu. Naglasak se stavljao na pjesme koje su motivima bliske djeci i koje su kod njih razvile najveći interes. Pjesma „Cugi“ djeci je bliska radi interesa koji oni imaju za obližnjom željezničkom stanicom.

Učestalim šetnjama prema željezničkoj stanici, proučavanjima vlakova, vagona i tračnica djeca su samostalno pokazala interes prema pjesmi „Cugi“.

Sa fotografije 10. vidimo prikaz pjesme „Cugi“ iz zbirke „Vrt pun rožic“, a odmah nakon slijedi prijevod ove pjesmice.

Fotografija 10 : Cugi

*„ČUKU-ČUKU-ČUKU-ČUG,
LETJEO JE UZ NAŠU KUĆU VLAK.
MOJA JE RODNA KUĆA
UZ SAMU ŽELJEZNIČKU PRUGU BILA,
RADO SAM SLUŠALA VLAKOVE
KOJI SU PROLAZILI ZA RIJEKU.*

*ČUKU-ČUKU-ČUKU-ČUG
PO NOĆI I DANU JE ZVIŽDAO
MELODIJU ISTU VLAK*

*ČUČU-ČUKU-ČUKU-ČUG,
MAŠINA S DVA SVIJETLA
VAGON JE ZA SOBOM VUKLA.
OŠTRO JE PARA PIŠTALA,
STOTINU CRNIH ISKRI
KROZ DIMNJAK JE PUŠTALA
ČUKU-ČUKU-ČUKU-ČUG,
LETIO JE U RIJEKU VLAK.“*

Skupinu „Tratinčice“ pohađa veliki broj djece s čakavskog govornog područja. Djeca i odgajatelji zajedno su prevodili pjesmice i pojašnjavali riječi koje su djeci bile nepoznate. Djeca s čakavskog govornog područja objašnjavala su ostaloj djeci što pojedine riječi znače i međusobno su se poticali na izražavanje.

Riječi koje su se posebno izdvojile za prijevod bile su : „*cugi-vlak, štrika-željeznička pruga, švikal-fučkal, vagun-vagon, pasivalj-prolazio, puščival-ispustal, naslihala.-slušala, lagnjica-iskra*“

Pjesmica „Cugi“ govori o razdoblju u kojemu je autorica ove pjesme živjela na Škrljevu. Autorica je kao djevojčica rado stajala na prozoru i promatrala i slušala vlakove koji su prolazili željezničkom postajom na Škrljevo. Ona ovom pjesmom opisuje kako ih je ona vidjela i zamišljala. Željeznička postaja Škrljevo i dalje radi. Kako bi se djeci što bliže objasnilo značenje ove pjesme te im se dao bolji uvid u značenje riječi „Cug“ organiziran je posjet željezničkoj stanici. Sa fotografije 11. i fotografije 12. vidi se kako su djeca promatrala vlakove, željezničku prugu i vagone.

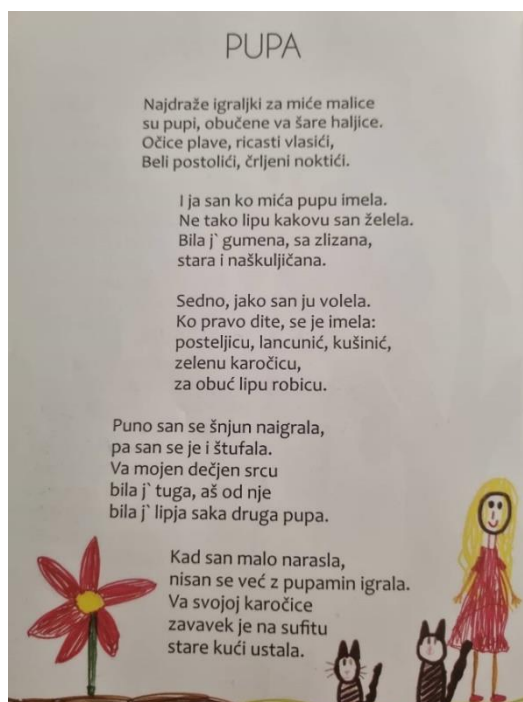

Fotografija 11 : Promatranje vagona

Fotografija 12: Šetnja željezničkom stanicom

Sa fotografije 13. vidimo tekst pjesme „Pupa“, a odmah nakon uslijedit će prijevod navedene pjesme. Pupa je pjesma koja piše o autoričinoj najdražoj igrački u djetinjstvu. Ovom pjesmom autorica opisuje svoju lutku koja nije bila najljepša, već stara i potrgana. Iako autorica u pjesmi piše kako joj se nije divila i ponekad je bila tužna zato što su svi drugi imali ljepše lutke od nje, ona ju je voljela kao da je pravo dijete. Njezina lutka imala je sve dodatke poput kolica, cipelica i odjeće.

Fotografija 13: Pupa

*„NAJDRAŽE IGRAČKE ZA MALE DJEVOJČICE
SU LUTKE, OBUČENE U ŠARENE HALJINICE.*

*OČI PLAVE, KOVRČAVA KOSA,
BIJELE CIPELICE, CRVENI NOKTIĆI.*

*I JA SAM KAO MALA LUTKU IMALA,
NE TAKO LIJEPU KAKVU SAM ŽELJELA,
BILA JE GUMENA, SVA IZLIZANA,
STARA I POTRGANA.*

*SVEJEDNO, JAKO SAM JE VOLJELA.
KAO PRAVO DIJETE SVE JE IMALA:
POSTELJU, PLAHTE, JASTUK,
ZELENA DJEČJA KOLICA,
ZA OBUĆU LIJEPU ROBICU.*

PUNO SAM SE S NJOM IGRALA.

*PA SAM SE I UMORILA,
U MOJEM DJEČJEM SRCU,
BILA JE TUGA, JER OD NJE
BILA JE LJEPŠA SVAKA DRUGA LUTKA.*

*KADA SAM MALO NARASLA,
NISAM SE VIŠE S LUTKAMA IGRALA.
U SVOJIM KOLICIMA
ZAUVIJEK NA TAVANU
STARE KUĆE JE OSTALA.“*

Djeca su tijekom prijevoda pjesme izdvojila slijedeće riječi : „*pupa-lutka, ricastakovrčava, postolići-cipele, lancunić-plahta, kušinić-jastučić, karočica-dječjakolica, posteljica-krevetić, štufala-umorila se/nije imala volej za igru, ustala-ostala, šufit-tavan*“.

Većina djece iz skupine „Tratinčice“ nije upoznata s pravim značenjem „Pupe“. Jednostavni prijevod te riječi je lutka, no ona se ne može povezati s lutkama koje oni danas viđaju. Sa fotografije 14. vidimo ukrasnu pupu koju su djeca imala prilike vidjeti u skupini. Ova pupa se danas ne koristi za igru već je ukrasnog karaktera i ona na sebi nosi narodnu nošnju otoka Cresa odnosno nošnju iz mjesta Orlec.

Fotografija 14 : Ukrasna pupa u Orlečkoj narodnoj nošnji

6.4. Zavičajna baština u likovnom izražavanju

Ovaj diplomski rad nastao je vezano uz kolegij Umjetnički programi. Kako bi se tema rada što više približila umjetničkom stvaralaštvu, praktični dio rada provedene su aktivnosti likovnog i glazbenog izražavanja. Prije je navedeno da je cilj ovog rada poticanje likovnog i glazbenog izražavanja djece elementima zavičajne baštine osobito elementima čakavskog narječja. Osim toga cilj rada je i usvajanje vrijednosti zavičajnog konteksta na način životne promjene, osnaživanje izražavanja na čakavskom jeziku i razmišljanje o tradiciji kraja u kojemu odrastaju. Pjesme koje su odabrane za obradu usko su povezane sa svakodnevicom djece. Vlakovi ili „cugi“ i danas se koriste kao prijevozno sredstvo. Željeznička stanica na Škrljevu jedan je od važnijih točki koje spajaju gorski dio Primorsko-goranske županije s morskim odnosno centrom Rijeke. Kolika je važnost željezničke postaje i vlakova za Škrljevo djeca su otkrivala razgovorom i razmišljanjem o svemu što su čuli i vidjeli tijekom šetnji i slušanjem pjesme „Cugi“.

Pjesma „Pupa“ za djecu predstavlja djetinjstvo i bezbrižno odrastanje. Ovom pjesmom djeca su se imala prilike slušati i proučavati o djetinjstvu svojih roditelja ili baka i djedova. Razmišljala su o igračkama tog doba te su svojim likovnim radovima izražavali svoje viđenje vlastitih „Pupa“.

Pjesmu „Cugi“ djeca su interpretirala likovnim tehnikama kolaž, akvarel i potrošnim materijalom kao što su čepovi, štapići, ostaci plastike i slično. Pjesmu „Pupa“ djeca su interpretirala likovnim tehnikama akvarela i materijalom kao što su raznovrsne tkanine, kartoni i vuna. Prilikom likovnih aktivnosti u skupini „Tratinčice“ aktivnosti su se odvijale u sobi dnevnog boravka. Djeca su sudjelovala u pripremi prostora i odabiru materijala. Samostalno su pripremala stolove, postavljala zaštitu te čistila svoje radne jedinice. Djeca su samostalno mogla birati koju će likovnu tehniku koristiti te kojim materijalima će se izražavati.

Tehnika kolaž spada u slikarsku likovnu tehniku. Ona se odnosi na lijepljenje raznih materijala kao što su papir, karton fotografija ili novinski ostaci. Djeca su na stolu imala ponuđene stare novine, papire koji su im služili kao podloge na

koje će lijepiti svoje radove, škare i ljepila. Sa fotografija 15., 16., 17. vidi se kako se razvija rad tehnikom kolaža u skupini. Sa slike 17. vidimo kako su pojedina djeca prvo crtala skicu vlaka na novinskom papiru te je zatim izrezivali.

Fotografija 15: Izrezivanje dijelova „Cuga“ od novinskog papira

Fotografija 16: Crtanje skice „Cuga“ na novinskom papiru

Fotografija 17. : Interpretacija pjesme „Cug“ tehnikom kolaž

Likovna tehnika akvarel također spada u slikarsku tehniku. Akvarel ili vodene boje ime je dobila po riječi *aqua* odnosno voda. U ovoj tehnici koristi se boja čija je karakteristika transparentnost odnosno boja pigmenta ovisi o dodanoj vodi. Dodavanjem više vode omjer pigmenta je manji i boja je svjetlija i bljeđa. Gušćim dodavanjem pigmenta boja postaje gušća, tamnija i intenzivnija. Uz akvarel tehniku koriste se mekani kistovi i djeca su uz sebe imala plastične čašice za vodu. Papir na kojemu se slika akvarel tehnikom treba biti hrapav kako bi boja došla što više do izražaja. Ova tehnika koristila se prilikom interpretacije obje pjesme, „Pupa“ i „Cugi“. Sa fotografija 18., 19., 20. vidi se kako su djeca slikala svoje „Pupe“, dok sa fotografija 21. i 22. vidi se kako su djeca slikala „Cug“ akvarel tehnikom.

Fotografija 18 : Slikanje „Pupe“ u početnoj fazi

Fotografija 19: Slikanje „Pupe“

Fotografija 20: „Pupa“ djevojčice N. Mičetić u završnoj fazi slikanja

Fotografija 21: Slikanje „Cuga“

Fotografija 22: Bojanje „Cuga“ akvarel tehnikom

Likovnim aktivnostima zamijećeno je da većina djece u skupini prvo ima potrebu nacrtati skicu crnom bojom te zatim započinje bojanje vodenim bojama, dok manji broj djece odmah započinje slikanje bez skice.

Zadnja tehnika kojom su se djeca služila u likovnim aktivnostima bila je uporaba raznovrsnog potrošnog, tekstilnog i didaktičkog materijala kako bi se izradilo likovno djelo „Pupe“ i „Cuga“. Prilikom interpretacije pjesme „Pupa“ djeca su po centrima imala ponuđene papire koji su im služili kao podloge, ljepila, škare, tekstil, vunu, drvene štapiće, dugmad i slično. Sa fotografije 23., 24., i 25. vidi se kako su se djeca izrađivala ovom likovnom tehnikom.

Fotografija 23: Slaganje „Pupe“ na papirnatu podlogu

Fotografija 24: Lijepljenje „Pupe“ na papirnatu podlogu

Fotografija 25 : Izrada „Pupe“ od raznovrsnog materijala

Sličnom tehnikom djeca su imala prilike izraditi svoj vlastiti „Cug“. Umjesto tkanine djeca su imala ponuđene plastične čepove, ostatke CD-a, drvene štapiće i slično. Djeca su koristila kartone, ljepila i škare prilikom ove likovne aktivnosti. Promatranjem njihova rada primijećeno je da pojedina djeca prvo na karton crtaju okvirnu skicu „Cuga“ te nakon toga počinju lijepiti materijale na podlogu.

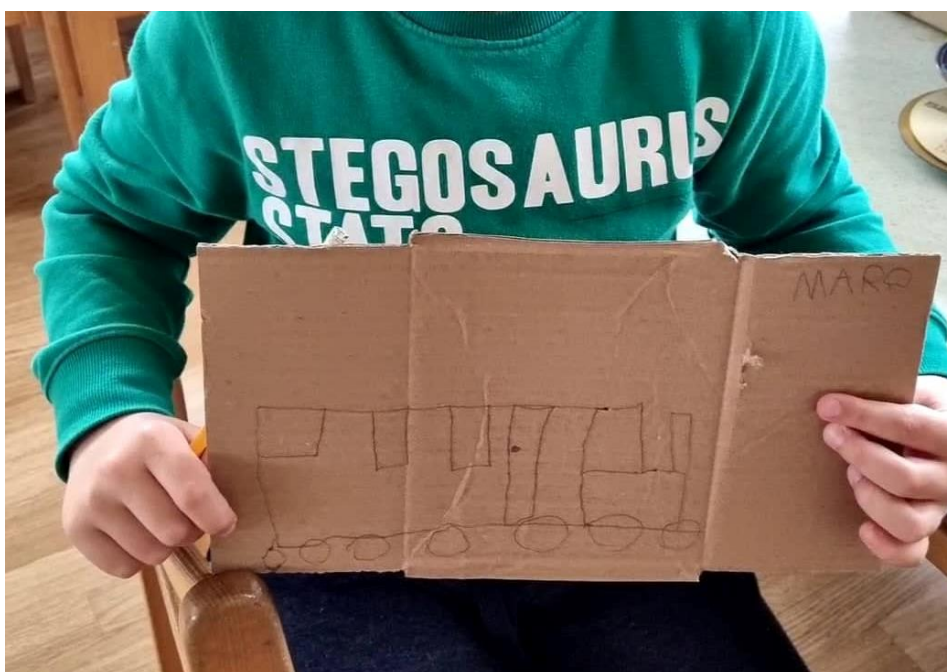
Fotografija 26 : Skiciranje „Cuga“

Fotografija 27 : Izrezan kartonski oblik „Cuga“

Fotografija 28: Materijali korišteni za izradu „Cuga“

Fotografija 29: Skica „Cuga“ na kartonskoj podlozi

Sa fotografija 26., 27., i 28. vidi se razvoj likovnog djela uz pomoć ove likovne tehnike. Fotografija 29. prikazuje skicu „Cuga“ dječaka M. Kovačića.

Likovni razvoj djeteta prati se od najranije dobi unutar vrtića. On se dijeli na nekoliko faza, a one su: faza izražavanja primarnim simbolima, faza izražavanja složenim simbolima, faza intelektualnog realizma i faza vizualnog realizma (Bodulić, 1982).

Prepoznavanje u kojoj se fazi likovnog razvoja dijete nalazi od velike je važnosti prilikom ostvarivanja aktivnosti i ponude materijala djeci. Djeca u skupini „Tratinčice“ većinom se nalaze u fazi izražavanja složenim simbolima. Ova faza dolazi do izražaja od djetetove treće do šeste godine života. Razmišljanje i stvaranje slike o nečemu potiče djecu na izražavanje. Djeca u ovoj fazi crtaju na osnovi plana te bilježe tok svojih misli. Svojim likovnim djelima djeca komuniciraju sa svojom okolinom i prikazuju svijet onakvim kakvim ga oni vide. Prilikom tumačenja uočenih simbola na djelu odrasli trebaju biti oprezni zbog čestih krivih pretpostavki što koji simbol predstavlja za dijete. Djeca u ovoj fazi najčešće u svojim djelima prikazuju motive koji su im bliski i s kojima najčešće dolaze u kontakt. Ti motivi su većinom: ljudski lik, životinje, kuća, drveće i

cvijeće. Svojim djelima u ovoj fazi djeca prikazuju vizualne, kinestetičke i taktilne osjete. Figure na slikama su najčešće kvadratne i okrenute su naprijed (Grgurić, Jakubin, 1996).

O faza likovnog razvoja ovisi i djetetov likovni uradak. Prepoznavanje faze u kojoj se dijete nalazi važno je kako bi kritičnije mogli pristupiti likovnom uratku i protumačiti ga. Likovnim uratkom na kraju uočava se je li dijete usvojilo likovnu tehniku kojom se koristilo, napreduje li dijete u svojem likovnom izražavanju ili stagnira, koliki je interes djeteta za predmetom proučavanja i kakav je njegov odnos prema ostaloj djeci i odgajatelju. Cijeli proces likovnog izražavanja u skupini važan je od početka odnosno od odabira predmeta proučavanja do finalnog rezultata odnosno likovnog uratka. Iz tog razloga odgajatelji dokumentiraju i prate svaki korak likovnog izražavanja djeteta kako bi mogli pratiti njegov likovni, ali i cjeloviti razvoj.

Upravo prije navedene likovne aktivnosti istražuju likovni razvoj djeteta uporabom motiva zavičajne baštine. Problem proučavanja i promatranja bili su motivi iz čakavske zbirke pjesama „Cugi“ i „Pupa“. Ovim likovnim aktivnostima nastojalo se djecu potaknuti na razmišljanje o vlastitom viđenju navedenih motiva trima različitim likovnim tehnikama. Kao što je prije navedeno djeca u skupini „Tratinčice“ nalaze se u fazi izražavanja složenim simbolima kojima oni prikazuju svoje viđenje okoline. Djeca su se prije već koristila navedenim likovnim tehnikama, materijal im je bio od prije poznati. Ovim likovnim aktivnostima nastojalo se potaknuti djecu na stvaranje percepcije i pojmova o svojoj zavičajnoj okolini proučavajući najprije zbirku pjesama, zatim realne motive koje su proučavali (vlakove i lutke/pupe) te proučavanje vlastitih likovnih dijela. Djeca su imala priliku aktivnim sudjelovanjem i istraživanjem problema proučavanja učiti o svojem zavičaju, usvajati čakavsko narječje i likovno se izražavati.

6.5. Zavičajna baština u glazbenom izražavanju

Glazbeno izražavanje je druga domena istraživanja u praktičnom djelu ovog rada. Djeca su izravnim sudjelovanjem u glazbenim aktivnostima imala prilike raditi na proučavanju teksta pjesama „Pupa“ i „Cug“. Djeca su imala priliku razvijati

osjećaj za ritam, koordinaciju, predstavljen im je instrument gitara i aktivnosti su bile osmišljene s kineziološkim elementima. Integriranjem različitih područja ranog i predškolskog odgoja kod djece nastojalo se potaknuti što veći interes za glazbenim aktivnostima i kretanjem. Glazbom se potiče djecu na kretanje i izražavanje pokretom iz tog razloga kineziološki elementi bili su ukomponirani u slijedeće glazbene aktivnosti. Glazbom i kretanjem se utječe na raspoloženje djeteta te se uz ovakve aktivnosti nastojala postići ugodna atmosfera i poticajna atmosfera u kojoj će se djeca imati prilike glazbeno izražavati i cjelovito se razvijati. Daljnji dio rada fotografijama prikazuje kako su se glazbom i glazbenim aktivnostima proučavali motivi iz pjesama „Cugi“ i „Pupa“.

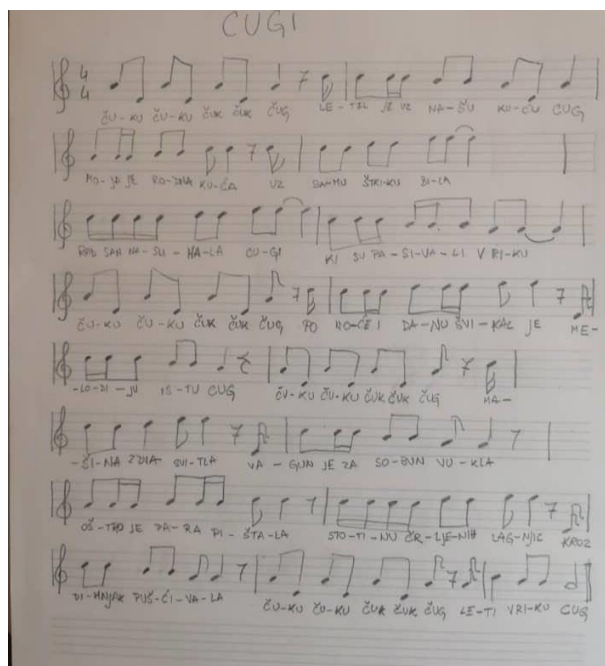
Kako bi djeca dobila što bolji dojam pjesme i teksta s njima se često proučavala zbirka „Vrt pun rožic“. Kako bi se postigla što aktivnija atmosfera nastojalo se mijenjati prostor u kojemu su se aktivnosti provodile. Tako se sa fotografije 30. vidi kako su djeca zajedno s odgajateljicom proučavala i čitala zbirku pjesama na livadi koja se nalazi neposredno u blizini vrtića. Djeca su sjedila na platnenim dekama te im je bilo omogućeno listanje i proučavanje zbirke.

Fotografija 30 : Proučavanje zbirke pjesama „Vrt pun rožic“

Odgajateljica L. Anić napisala je notni zapis za obje pjesme „Pupa“ i „Cug“.

Notni zapis vidi se na fotografijama 31., 32., 33. i 34.

Fotografija 31 : Notni zapis pjesme „Cug“

CUGI

Fotografija 32 : Elektronski prikaz notnog zapisa pjesme „Cug“

PUPA

Fotografija 33 : Notni zapis pjesme „Pupa“

PUPA

Fotografija 34 : Elektronski notni zapis pjesme „Pupa“

U provedenim glazbenim aktivnostima bili su uključeni kineziološki elementi prilikom izvedbe. Na vanjskom prostoru vrtića provedene su četiri vrste aktivnosti u kojima su djeca prvenstveno pratila ritam pjesmica koje su izvedene kao brojalice te su se imali prilike kreativno se izražavati plesnim pokretima.

Prva izvedena aktivnost bila je „Plesni Cug“. Nakon usvajanja teksta pjesmice zajedno s djecom osmišljeni su pokreti koji su pratili pjesmu što možemo vidjeti iz fotografije 35. Djeca su stajala u kružnoj formaciji i iznosila su svoje ide o tome što bi slijedeći pokret trebao biti. Cijela aktivnost popraćena je video snimkom.

Fotografija 35 : Interpretacija stiha „Letel je uz našu kuću cug“

Pjesma „Pupa“ za djecu je bila izazovnija za naučiti jer njezin tempo nije bio brz kao što je slučaj bio kod pjesme „Cug“. Prilikom aktivnosti izvođenja pjesme „Pupa“ djeca su također stajala u kružnoj formaciji kako bi mogli vidjeti sve sudionike. Ova aktivnost bila je osmišljena kao glazbena igra „Ide maca oko tebe“. Za rekvizit korištena je lutka iz vrtića te su djeca uz praćenje ritma pljeskanjem izgovarala riječi pjesme. Kada bi pjesma završila dijete koje je taj krug nosilo „Pupu“, odložilo bi je pod noge drugog djeteta te bi započeli igru lovice. Sa fotografije 36. vidi se kako je izgledala igra između odgajatelja i djece.

Fotografija 36 : Glazbena igra „Ide Pupa oko tebe“

Ostale dvije aktivnosti pratile su pjesmu „Cug“. Ova pjesma djeci je bila vrlo interesantna zbog svojeg ritma i ponavljajućih dijelova. Jedna od aktivnosti od djece je zahtijevala da stoje u formaciji kolone gdje su uz pjevanje riječi teksta djeca formirala vlak koji je putovao po vanjskom prostoru vrtića. Ovom aktivnošću djeca su poticana na imaginarnu igru vlaka koji putuje sa Škrljeva prema Rijeci. Sa fotografije 37. vidi se formaciju u kojoj su se djeca nalazila.

Fotografija 37 : „Škrljevski cug“

Posljednja aktivnost ovakvog oblika bila je plesna aktivnost u kojoj su djeca samostalno izražavala pokretom. Dok su ostala djeca stajala u kružnoj formaciji svako dijete je imalo priliku stati u sredinu kruga i pokazati vlastiti plesni pokret koji su ostala djeca mogla ponoviti ili pokazati novi. Sve aktivnosti popraćene su video snimkama kako bi mogli napraviti refleksiju na njih te ispraviti ono što smatramo da je trebalo biti bolje.

Odgajateljica L. Anić u sklopu ovih aktivnosti nekoliko puta je u skupinu donijela gitaru. Djeci iz skupine „Tratinčice“ predstavljen je instrument gitara koji su proučavali i promatrali njegove dijelove. Djeca su svoja glazbena umijeća prezentirala ostalim skupinama u vrtiću. Osim planiranih glazbenih aktivnosti djeca su pjesmice „Cug“ i „Pupa“ samoinicijativno pjevala i izvodila u drugima aktivnostima u kojima su sudjelovali pa tako i za vrijeme likovnih aktivnosti o kojima se prije pisalo.

Ovim glazbenim aktivnostima djeca su imala prilike usvajati izražavanje na čakavskom narječju. Proučavanjem i usvajanjem teksta djeca su raspravljala i razmišljala o novim riječima. Djeca koja dolaze iz čakavskog govornog područja imala su prilike samostalno podučavati i pomagati ostaloj djeci u skupini. Ove aktivnosti samo su dio mogućnosti koje mogu provoditi u odgojno-obrazovnoj skupini s djecom. Ovakve zbirke pjesama neiscrpan su izvor ideja za aktivnosti očuvanja zavičajne baštine pojedinog kraja. Djeca su na kraju izvođenja ovih aktivnosti usvojila tekst pjesama „Cug“ i „Pupa“, znala su prijevod teksta na standardni hrvatski jezik te su imala prilike u ugodnoj i poticajnoj atmosferi izražavati se pokretom i glazbom. Uvođenje pokreta u aktivnosti pokazalo se kao jedan od glavnih motivatora za uključivanje djece u glazbene aktivnosti što je uzrokovalo učestalo ponavljanje aktivnosti na inicijativu djece.

7. ZAKLJUČAK

Zavičajna baština pojam je koji proučava duhovna i materijalna dobra nekog područja. Nju prenose ljudi i zajednica te njome obuhvaćaju kulturno-umjetniče vrijednosti pojedinog područja ili regije. Za razliku od zavičajne baštine, kulturna baština je nasljeđe materijalnih i nematerijalnih artefakata nekog društva. Kulturna baština se odnosi na cijeli narod, a zavičajna baština se odnosi na običaje ljudi koje žive na pojedinom području. U prošlosti kulturna baština odnosila se samo na spomeničke ostatke kulture, da bi se s promjenama u društvu u nju počele ubrajati i nematerijalna kulturna baština, etnografska, zavičajna, industrijska baština.

Tema ovog rada istražuje očuvanje zavičajne baštine likovnim i glazbenim izražavanjem djece. Naglasak se u ovom radu stavljao na zavičajnu baštinu iako je bitno razumjeti i pojmove kulturne baštine, kulturnog identiteta i identiteta općenito. Vlastiti identitet svima je važan, a slično tako je i s identitetom nacije. Promjenama u načinu života, urbanizacijom i globalizacijom gubi se identitet nacije kojoj se pripada. Kada se proučava pitanje identiteta zapravo se istražuje pitanje kulture i stavova o kulturnoj svijesti. Za očuvanje nacionalnog identiteta ponajprije se treba njegovati zavičajna baština vlastitog područja. Bitno je prvo upoznati kulturu vlastite okoline kako bi se shvatio cjelokupni koncept nacionalne kulturne svijesti.

Istraživanje i stvaranje znanja o kulturnoj i zavičajnoj baštini kreće već od najranije dobi. Povezivanje kulturne svijesti i očuvanje kulturne baštine bitan je proces koji istražuje i Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. U osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje spada i kulturna svijest i izražavanje. Razvijanjem ovih kompetencija djecu se potiče na stvaralačko izražavanje ideja, iskustava i emocija. Potičući ih na izražavanje glazbom, plesom, dramskim aktivnostima, aktivnostima s jezičnog područja potičemo i njihova saznanja o kulturi svijeta koji ih okružuje. Dijete rane i predškolske dobi ima snažnu potrebu za istraživanjem i upoznavanjem svijeta oko sebe. Takvim oblikom učenja ono usvaja vještine, stavove i ponašanja, izgrađuje svoj sustav vrijednosti za cijeli život. Cilj vrtića kao odgojno-obrazovne ustanove

je potaknuti cjeloviti razvoj djeteta, uključiti ga u aktivni suživot svoje zajednice i potaknuti ga na stvaranje novih znanja o svom okruženju.

Djecu se istraživački usmjerenim aktivnostima usmjeruje na aktivno i samostalno istraživanje prilikom stvaranja znanja o nacionalnoj i svjetskoj kulturnoj baštini. Pod ovakve aktivnosti spada proučavanje raznih literatura i dokumenata, priča, pjesama, promatranje autentičnih predmeta, razgovor s lokalnim stanovnicima i tako dalje. Likovno i glazbeno izražavanje važan su element ovoga rada. Iz tog razloga poglavlja koja proučavaju zavičajnu baštinu kao poticaju za likovno i glazbeno izražavanje su vrlo bitna. Podatci u tom dijelu rada od velike su važnosti prilikom organizacije rada odgajatelja. Odgajatelji trebaju znati kako pristupiti kojim sadržajima i kako razviti interes kod djece za pojedinu temu. Rad unutar odgojno-obrazovne skupine provodi se dinamično i aktivno. Odgajatelji prate interese djece i po njima formiraju aktivnosti i ponuđene materijale. Izloženost djece raznim sadržajima potiče ih na istraživanje vlastite okoline. Odgajatelji su bitan čimbenik u poticanju djece na likovno stvaralaštvo i izražavanje. Oni su zaduženi za praćenje dječjih interesa, osmišljavanje aktivnosti na temelju njih, prikupljanje materijala i njihovu ponudu sve u svrsi poticanja djece na likovno stvaralaštvo.

Sadržaji zavičajne baštine spoznaju se aktualnim, povijesnim slikama ili razvojnim temama. Prilikom prikaza sadržaja djeci bitno je u obzir uzeti načelo zavičajnosti ili područje u kojemu djeca žive. Ovo načelo pomaže odgajateljima i učiteljima da teme povezuju s raznim aktivnostima i pojavama iz društva koje okružuju djecu. U skladu s time djeca prvo trebaju imati priliku upoznati kulturnu baštinu svog zavičaja, a postupno kulturnu baštinu ostalih regija i zemalja.

Zavičajna baština Kvarnerskog kraja izrazito je bogata folklorom, običajima i manifestacijama koje se zalažu za njezino očuvanje. Čakavsko narječje koje je specifično za kraj nije jednako u svim područjima Kvarne. Zbirkom pjesama autorice Zlate Petešić „Vrt pun rožic“ u istraživačkom djelu rada nastojalo se djeci približiti čakavsko narječje i njegovu važnost za ovaj kraj. Proučavanjem teksta i slikovnice zajedno s djecom izabrane su dvije pjesme „Cug“ i „Pupa“ koje su se interpretirale likovnim i glazbenim aktivnostima u vrtićkoj skupini „Tratinčice“. Djeca su u potpunosti bila uključena u organizaciju i planiranje aktivnosti.

Sadržaji koje su djeca istraživala bili su im je bliski i razvili su interes u njima. Skupinu „Tratinčice“ pohađala su djeca koja dolaze s čakavskog govornog područja. Uključivanje djece u vođenje aktivnosti prevođenja teksta kod djece je stvorilo osjećaj samostalnosti i odgovornosti. Djeca s čakavskog govornog područja pomagala su ostaloj djeci u skupini da prevedu tekst pjesama na standardni hrvatski jezik uz pomoć odgajatelja. Osim proučavanja i listanja zbirke pjesama djeca su imala prilike fizički ići posjetiti željezničku postaju, proučavati vlakove, vagone i željeznice. U skupini su imali prilike proučavati ukrasnu „Pupu“ odjevenu u orlečku narodnu nošnju. Ovakvom organizacijom aktivnosti djeci se omogućilo da stvore povezanost s temom proučavanja. Oni su aktivno sudjelovali u istraživanju vlastite okoline i zajednice promatrajući i učeći o pjesmama „Cug“ i „Pupa“.

Likovne i glazbene aktivnosti provedene su s djecom unutar skupine „Tratinčice“ i na vanjskom prostoru vrtića. Likovnim aktivnostima djeca su imala prilike koristiti tri likovne tehnike kako bi izrazili svoje vlastito viđenje okoline odnosno vlastito poimanje „Cuga“ i „Pupe“. Djeca iz skupine „Tratinčice“ nalaze se u fazi izražavanja složenim simbolima i najveći afinitet pokazuju prema aktivnostima tehnike vodenih boja. Glazbene aktivnosti ostvarene su uz pomoć odgajateljice L. Anić koja je uglazbila pjesme „Cug“ i „Pupa“. S djecom su provedene četiri organizirane glazbene aktivnosti koje su u sebi imale integrirane kineziološke elemente. Pjesme su djeci bile prezentirane u obliku ritmičnih brojalica kako bi lakše usvojili teksta na čakavskom narječju. Osim organiziranih aktivnosti djeca su samostalno pokazala interes za izvođenje navedenih pjesama što se moglo primijetiti u skupini. Svi navodi pokrijepljeni su fotografijama i video snimkama kako bi odgajatelji i djeca mogli ostvariti refleksiju na provedeni rad.

Zavičajna baština i kulturna baština utkane su identitet pojedinca. On se uz svoju obitelj, okolinu i lokalnu zajednicu razvija i uči. Svaka kulturna baština pa tako i zavičajna od neprocjenjive je vrijednosti za svoj narod. Njome se ljudi opisuju, određuju i definiraju u odnosu na druga društva i nacije. Stvaranje stavova o kulturnoj svijesti, zavičajnoj baštini i o kulturi općenito kreće od najranije dobi kako bi potakli djecu da postanu čuvari kulturne baštine za buduće generacije.

8. LITERATURA

Knjige :

- Anić, V. (1991). *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber
- Argentin Štiglič, B. (2017). *To ti nije riba / To ti ni riba*. Bakar: Katedra Čakavskog sabora "Bakarskoga kraja"
- Balić Šimrak, A. i sur. (2016). *Hrvatska kulturna tradicija i dječje likovno stvaralaštvo*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta
- Balić Šimrak, A., Bakotić, M. (2018). *Dijete, cjelovitost, umjetnost, krug: svašta se može dogoditi u krugu*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik likovni jezik predškolske djece : knjiga za: odgajatelje, roditelje, pedagoge, psihologe, psihijatre*. Zagreb: Školska knjiga
- Berk, Laura E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež*, Zagreb: Školska knjiga
- Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa
- Gospodnetić, H. (2015). *Metodika glazbene kulture za rad u dječjim vrtićima*. Zagreb: Mali profesor
- Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Zagreb: Educa.
- Hentig, v. H. (2008). *Što je obrazovanje?*. Zagreb: Educa.
- Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci
- Knežević, G. (1993). *Naše kolo veliko*. Zagreb: Ethno d.o.o.
- Knežević, G. (2005). *Srebrna krila, zlaten kotač*. Zagreb: Ethno d.o.o.
- Lepičnik Vodopivec, J. (2007.) *Prvi koraci u odgoju i obrazovanju za okoliš*. Kraljevo: Alisa press

- Manasteriotti, V. (1986). *Muzički odgoj na početnom stupnju: methodske upute za odgojitelje i nastavnike razredne nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
- Miljak, A. (1996). *Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja: model Izvor*. Velika Gorica: Persona.
- *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014). Zagreb
- Orlić, I., (2013). *Istra kroz tri generacije: između svakodnevne konstrukcije identiteta i turističkog proizvoda*. Pazin: Etnografski muzej Istre
- Peteh, M. (2007). *Zlatno doba brojalice*. Zagreb: Alinea.
- Petešić, Z. (2018). *Vrt pun rožic*. Klub prijatelja Grada Trsata: Rijeka
- Ruck, L. (2011). *Za me je vredno, ča narod zmisli. Skladatelj i melograf Ivan Matetić Ronjgov*. *Arti musices : hrvatski muzikološki zbornik*, 42 (2), 175-208.
- Slunjski, E. (2001). *Integrirani predškolski kurikulum: rad djece na projektima*. Zagreb: Mali profesor.
- Slunjski, E., (2006). *Stvaranje predškolskog kurikulumuma: u vrtiću organizaciji koja uči*. Mali profesor, Zagreb
- Stojnović, I., Vidović, T. (2012). *Djeca - čuvari djedovine : model vrtića s hrvatskim identitetom i njegovanjem interkulturalnosti : priručnik za odgojitelje, učitelje, roditelje, manjine, iseljenike – građane svijeta*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga
- Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja*. Zagreb: Educa.
- Udović, T. (2022). *Mići Halubajski zvončar*. Viškovo: Udruga za kulturu "Ča?"
- Višnjic Jevtić, A. (2019). *Zajedno rastemo – kompetencije djeteta za cjeloživotno učenje*, Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Dječji vrtić "Cvrčak"

- Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora (2005). *Zakon o potvrđivanju konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. Zagreb: Narodne novine.

Zakoni :

- Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99)
Preuzeto 10.04.2022. s
<https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara>

Članci :

- Blašković, J. i Đaić, T. (2018). Analiza glazbenih sastavnica igara s pjevanjem. *Školski vjesnik*, 67 (1), 140-154.
Preuzeto 10.04.2022. s <https://hrcak.srce.hr/21381>
- Brajčić, M. (2002). Značaj kulturne baštine i etnografskih izvora u nastavi likovne kulture. U: R. Bacalja (ur). *Zbornik radova stručno-znanstvenog skupa - Živa baština* (str. 79-83) Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjela za izobrazbu učitelja i odgojitelja.
- Brajčić, M., Mrkonjić, A. (2006). Pedagoški aspekti etno-muzeja Slivno. *Život i škola*, 15-16(1/2), 46-56.
- Brajić, M. (2013). Dijete i kulturna baština – učenje u muzeju, sveučilište u Splitu, filozofski fakultet, odsjek za predškolski odgoj
- Carek, R. (2004). Nematerijalna kulturna baština: UNESCO i njegova uloga. *Informatica museologica*, 35 (3-4), 69-71.
- Cifrić, I., (2014) „Očuvanje baštine u kontekstu Europske Unije“, *Adrias*, No. 20, Filozofski fakultet u Zagrebu, str. 9. – 19.
- Čukelj, Z. (2009). Mogućnosti stjecanja znanja i spoznaja o prirodnoj i kulturnoj baštini u osnovnim školama Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija*, 18 (3-4), 267-288.
Preuzeto 10.04.2022. s <https://hrcak.srce.hr/5410>
- Đuranović M., Klasnić I. i Matešić I. (2020). Poticanje dječje kreativnosti u predškolskim ustanovama, *Školski vjesnik : časopis za pedagošku teoriju i praksu*, Vol. 69 No. 1

Preuzeto 20.04.2022. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/360104>

- Đuran, A., Koprivnjak, D., Maček, N. (2018). *Utjecaj medija i uloga odraslih na odgoj i obrazovanje djece predškolske i rane školske dobi.*

Preuzeto 15.05.2022. s

<http://www.commreview.hr/wpcontent/uploads/2019/07/Duran-KoprivnjakMacek.pdf>

- Gvozdanić, J. (2010). Jezik i kulturni identitet Hrvata. *Kroatologija*, 1 (1), 39-56.

Preuzeto 15.04.2022. s <https://hrcak.srce.hr/60202>

- Hasenay, D., Krtalić, M., Šimunić, Z., (2011). „Obrazovanje studenata informatologije o očuvanju i zaštiti kulturne baštine – temeljna znanja i njihov prijenos u praksu“, *Život i škola*, Vol. LVII, br. 25, Filozofski fakultet, Osijek, str. 61. – 75.

- Hrovatin, M. (2012). Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, (36), 125-136.

Preuzeto 29.05.2022. s <https://hrcak.srce.hr/129558>

- Jurčević, M. (2004). „Nacionalni i kulturni identitet u europskoj zajednici“, *Riječki teološki časopis*, god. 12, br. 2, Teologija u Rijeci, str. 325. – 336.

- Kostović – Vranješ, V. (2015). Baština – polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. *Školski vijesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja*, 64 (3) str. 439 – 452.

- Krpan Siljanec, M. (2015). KOMUNIKACIJA ZAVIČAJNIH SADRŽAJA U DIGITALNOJ SREDINI, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet Zagreb

Preuzeto 29.05.2022. s

<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/5923/1/Krpan%20Smiljanec,%20Marina.pdf>

- Kušćević, D. (2021). Stavovi i razmišljanja učenika o prirodnoj i kulturnoj baštini, *Šk. vjesnik* 70 (2021.), 2, 159–176

- Kušćević, D. (2015). Kultura baština – poticatelj dječjeg razvoja (likovni aspekt), *Školski vjesnik* : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, Vol. 64 No. 3.
Preuzeto 15.05.2022. s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=222678
- Maretić, M. Caktaš, J.(2007). Zavičajna baština u funkciji očuvanja hrvatskog identiteta, *Zavičajna baština - HNOS i kurikulum Split*, Hrvatska: Književni krug Split, str. 87-96
- Martinović, N. (2015). Istraživačke aktivnosti djece rane i predškolske dobi. *Dijete, vrtić, obitelj*, 20 (77/78), 32-33.
Preuzeto 10.06.2022. s <https://hrcak.srce.hr/169965>
- Miholić, I. (2014). Igračke za djecu i dječje zvučne igračke – suveniri i/ili glazbala. *Etnološka istraživanja*, (18/19), 89-101.
Preuzeto 03.06.2022. s <https://hrcak.srce.hr/133473>
- Novaković, S. (2015). Preschool Teacher's Role in the Art Activities of Early and Preschool Age Children. *Croatian Journal of Education* : *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, Vol. 17 No. Sp.Ed.1.
Preuzeto 29.05.2022. s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=202836
- Penda, A. I. (2005). “Identitet kao osobno pitanje“, *Revija za sociologiju*, Vol. XXXVI, No 1-2, Zagreb, str. 55. – 62.
- Pregrad, J. (2006). *Okvirni kurikulum za predmet kulturna i duhovna baština zavičaja*, Nansen dijalog centar : Osijek
Preuzeto 14.04.2022. s <https://hrcak.srce.hr/140322>
- Thomas, F.(1995). *The illusion of life*. 10-19
- Vrbanić, D., 2015.: „Folklor kao dio identiteta Koprivničkog Ivanca“, *Podravina*, Vol. 14, broj 27, Koprivnica, str. 88. – 105.

Web izvori :

- <http://www.malikfest.com/>
- http://www.ogs-ajug-matic-ri.skole.hr/zborovi/male_tratincice

- <https://croativ.net/hrvatska-bastina-hrvatske-narodne-nosnje-11597/https://min-kulture.gov.hr/unesco-16291/programska-podrucja-16482/kultura-4786/4786>
- <https://ethno.hr/>
- <https://vinkovackejeseni.hr/>
- <https://www.enciklopedija.hr/>
- <https://www.kutina.hr/Vijesti/Citanje-vijesti/ArticleId/9056/oamid/1491>
- <https://www.matica.hr/>
- <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/obitelj-i-drustvena-skrb/djeca-i-mladi/slobodno-vrijeme-mladih/manifestacije-za-djecu-i-mlade/festival-djecjeg-stvaralastva-kvarneric/>
- <https://www.rivrtici.hr/tjedan-dobre-odgojno-obrazovne-prakse>
- Vujić, A. (2017). Proleksis enciklopedija online, Zagreb
Preuzeto 10.04.2022. s <https://proleksis.lzmk.hr/511/>